

pobaba — znana mi jest w znaczeniu ostatniego dnia pracy przy jesiennych zbiorach, zakończonej obfitszą niż zazwyczaj kolacją z obowiązkowym kołaczem; wieczerza ta stanowi jedyny ekwiwalent dla pracujących w tym dniu ochotników spoza grupy zgodzonych do pracy robotników;

poczynać — ma w nr 5470, 5669 i 5670 inne znaczenie aniżeli w nr 2451 i 2695, oznacza bowiem pysznić się, nadymać się;

smykać się — znaczy raczej włóczyć się; tak określa się również tzw. chodzenie z osobą płci odmienniej;

szłapa — objaśniona jako łapa, noga, oznacza również stopę;

Telijan — wymawia się również Talijan, którym to epitetem obdarza się osobę słuchającą kogoś z roztargnieniem;

wurszt — kiełbasa, ma w nr 3983 inne znaczenie, mianowicie obojętność;

warzonka to grzana wódka z palonym cukrem, cynamonem i goździkami, rzadziej z miodem i masłem (krupnik); przysłowie: Zabijaczka bez warzonki... (nr 8016) oznacza: Świniobicie bez krupniku...

wymieszyć — posiada częstszą formę wymiszyć, a i ludowa nazwa kastratora brzmi: miszkorz;

zocny — nie oznacza dostrzegalny, lecz ceniony, cenny, szanowany, i tylko takie znaczenie mają wszystkie pozycje wymienione przy tym hasle.

Ponadto w powiedzeniu nr 31 bania oznacza również policzek, tj. uderzenie w twarz, a w nr 1250 wyraz śpi bywa wymawiany spł.

Zauważyłem kilka błędów drukarskich: pod nr 3332 zamiast: Każdy..., winno być: Każdymu...; również pierwszy wyraz w nr 6145 zdaje się być zniekształcony; pod nr 7047 wydrukowano błędnie 4047; w indeksie hasło „bulaty” zawiera objaśnienie „niedotężny” zamiast „niedoleżny”; nazwisko Szczyrba z nr 4666 zmieniono w indeksie na Szczerba, ale umieszczono je tam dopiero po hasle szczypta. W niektórych wypadkach hasła indeksowe odsyłają mylnie do numerów, nie zawierających przysłów z tymi wyrazami, a to: drzystać do 4085, gospoda 4052, iskać 4634, kłóska 5995, kot 3433, koń 7536, kot 8538, łechty 2847, mandora 1776—1781, mora 3134, napachać 5844, nocznik 4192, nóż 6065, ojciec 445, pański 2271, pytany 4111, smutny 16, stodoła 2271, wróbel 875, Wysznia Brona 732, natomiast hasło kohót nie odsyła do nr 3432 i 3433, a hasło pan urywa się na nr 1505, choć występuje ono jeszcze wielokrotnie tak w liczbie pojedynczej jak i mnogiej, np. nr 5517, 5518, 5520—5528, 5530, 6203, 6434.

Alojzy Preissner

M U Z E A

WANDA JOSTOWA

MUZEUM TATRZAŃSKIE

Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem powstało w r. 1883; założone przez grono entuzjastów Tatr i Podhala, dla uczczenia zasług dr Tytusa Chałubińskiego pod jego imieniem. Aby zrealizować ten pomysł powołano Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego imienia dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. Protokół pierwszego posiedzenia Towarzystwa znajdujący się w archiwum Muzeum podaje nazwiska założycieli: prof. dr Ignacy Baranowski, dr. Adam Bauerertz, dr. Władysław Florkeiwicz, Robert Herse, Henryk Kucharzewski, Władysław Kudelski, dr. Konstanty Karwowski, Michał Mutniański, prof. Antoni Ślósarski, dr. Feliks Sommer, Adolf Scholtze. Statut Towarzystwa uzyskał zatwierdzenie w sierpniu 1888 r.

Celem towarzystwa określonym w § 1. statutu było „gromadzenie przedmiotów naukowych i artystycznych odnoszących się do Tatr Polskich, a także zbieranie wytworów przemysłu miejscowego oraz okazów przyrody z Tatr i najbliższych okolic i utworzenie z tychże Muzeum pod nazwaniem „Muzeum Tatrzańskie imienia Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem”¹. Przyszłe działy Muzeum zostały przewidziane w § 2 statutu. W skład Muzeum wchodzi stęscownie do jego przeznaczenia:

a. Zbiory mineralogiczne, zoologiczne, botaniczne, etnograficzne, archeologiczne itp.

b. Zbiory przemysłu i produktów wytwórczości miejscowej i obołicznej.

c. Książki, rysunki, plany i mapy dotyczące Tatr i Podhala Tatrzańskiego”².

W ówczesnych warunkach galicyjskich bodaj pierwsze w Polsce Muzeum regionalne nosiło w zaczątku swym charakter prywatny. Istnienie Muzeum opierało się na środkach finansowych pchodzących z:

a. z wkładów jednorazowych i okresowych od członków.

b. z opłaty za zwiedzanie Muzeum.

c. z ofiar dobrowolnych i zapisów, z odczytów, zabaw i koncertów na rzecz Muzeum urządzanych³.

Członkowie Towarzystwa dzielili się na członków: założycieli, którzy na urządzenie lub utrzymanie Muzeum ofiarowali jednorazowo w zbiorach

lub gotówce dwieście lub ponad dwieście złotych austriackich, członków rzeczywistych opłacających corocznie dziesięć złotych austriackich i korzystających wraz z rodziną z bezpłatnego wstępu do Muzeum oraz członków honorowych nie wnoszących żadnych opłat i korzystających z prawa bezpłatnego wstępu do Muzeum⁴.

Członkowie założyciele wybierali z pomiędzy siebie Komitet składający się z pięciu osób, stanowiący zarząd Towarzystwa. Następny wybór miał się odbyć 1 września 1889 r. i w tymże terminie corocznie⁵.

Do obowiązków zarządu należało: „a. Wyszukiwanie środków i sposobów urządzenia i rozwoju Muzeum. b. Rozkład zajęć w Muzeum pomiędzy członków Komitetu oraz zaproszonych członków honorowych, rzeczywistych jako też osoby postronne. c. Mianowanie lub zapraszanie na urzędy: Kustosza, Podskarbiego, Gospodarza, Konserwatora i innych osób mających obsługiwać Muzeum, oraz ułożenie instrukcji dla tychże i postanowienie prawideł określających sposób korzystania z Muzeum. d. Układanie katalogów objaśniających przedmioty umieszczone w Muzeum. e. Sporządzanie corocznego sprawozdania oraz przedstawianie dorocznemu zgromadzeniu Członków Założycieli budżetu dochodu i wydatków. f. Komunikowanie się z instytucjami i cscbami, których współudział może się okazać potrzebnym i pożytecznym dla rozwoju Muzeum”. Statut przewidywał powołanie kustosza mianowanego lub „uproszonego przez Komitet z pomiędzy osób posiadających ku temu odpowiednie uzdolnienie”. Obowiązki jego określa § 11. „Kustosz ma bezpośredni nadzór nad porządkiem w Muzeum, odpowiada za całość zbiorów, przedstawia Komitetowi wnieski dotyczące potrzeb Muzeum w razie gdy te przekraczają granicę władzy, nadanej mu przez Komitet, układa corocznie projekt budżetu wydatków niezbędnych na pomieszczenie i utrzymanie zbiorów Muzeum, jakoteż sprawozdanie ze swej działalności”⁶.

Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego liczyło w roku 1888/9 — 48 członków, w roku 1889/90 — 26 członków, w roku 1890/1 — 34 członków⁷.

Działający na podstawie powyższego statutu zarząd Towarzystwa wynajął pomieszczenie na Muzeum w domu Krzeptowskich przy ul. Krupówki, w miejscu, w którym obecnie znajduje się Bank Narodowy Polski. Pomieszczenie składało się z dwu większych i dwu małych izb. Pierwsze zbiory zgromadzone zostały drogą darów i kupna całych kolekcji z rąk prywatnych zbieraczy. Po roku pracy organizacyjnej nastąpiło otwarcie Muzeum, jeszcze w obecności ora T. Chałubińskiego, (który w kilka miesięcy później umiera). Najstarsze zbiory pozyskane w początkach istnienia Muzeum składają się z kolekcji botanicznej i geologicznej, ofiarowane nowo powstającej placówce przez Chałubińskiego. Stanowią je: zbiory mchów tatrzańskich zebranych i opracowanych wraz z preparatami mikroskopowymi dotyczącymi budowy morfologicznej około 400 gatunków, zielnik tatrzańskich roślin jawno-kwiatowych (około 1300 gatunków). Ponadto

Muzeum otrzymało kolekcję geologiczną tatrzańską (320 okazów). Dar Komisji Fizjograficznej Polskiej Akademii Umiejętności obejmował zielnik roślin tatrzańskich obejmujący około 900 gatunków roślin. Podstawę zbiorów zoologicznych stanowiła zakupiona od Antoniego Kocjana, leśniczego z Zuberca na Orawie, kolekcja ssaków i ptaków w ilości 500 okazów. Ponadto przejęto bądź kupiono mniejsze kolekcje mineralogiczne i zoologiczne. Dział etnografii inicjowało 57 pozycji inwentarzowych ofiarowanych przez Drohojowskiego z Czorsztyna. Na bibliotekę składało się 279 pozycji książek i map⁸.

Ten skromny zaczątek Muzeum przetrwał na Krupówkach do roku 1892. Frekwencja ówczesnego Muzeum w 1891 r. wynosiła 500 osób. Od roku 1891 po ustąpieniu z prezesury Towarzystwa hr. E. Raczyńskiego obowiązki prezesa objął dr Władysław Fierkiewicz, pozostający na tym stanowisku do 1902 roku.

Za jego przewodnictwa zostało Muzeum przeniesione do własnego lokalu. Przeniesienie to umożliwiła darowizna parceli z przeznaczeniem na budowę Muzeum, dokonana przez córkę Jadwigę z Chałubińskich Surzycką i syna Ludwika Chałubińskiego. Kosztem 5 799 złr zbudowano parterowy drewniany dom, w którym rolę sal wystawowych pełniły dwie duże czterookienne izby i przedsionek. W izbie na lewo od wejścia pomieszczono zbiory geologiczne, botaniczne i zoologiczne, w izbie na prawo zbiór mineralogiczny, resztę przyrodniczych zbiorów oraz zbiory etnograficzne⁹. Izba w tyle budynku oraz dwie izdebki na poddaszu służyły początkowo jako mieszkanie kustosza. Z czasem prywatne jego mieszkanie przeniesiono do budynku, który wybudowano poza Muzeum, zaś użytkowane przez niego poprzednio izby zużyto na pomieszczenie biblioteki i pracowni. Sale muzealne były w zimie nieopalone, dopiero w roku 1904 doczekało się Muzeum instalacji pieców. Przy Muzeum znajdowała się stacja meteorologiczna, pomieszczenie dla niej z czasem stanowił strych w domu mieszkalnym. Obowiązki pierwszego kustosza Muzeum pełnił Walenty Staszek, miejscowy nauczyciel.

Lcsy Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego były podobne do losów wszystkich towarzystw. Gdy budynek Muzeum stanął, zbiory zostały przeniesione, liczba członków Towarzystwa zaczęła się zmniejszać, co w skutkach pociągnęło obniżenie funduszy (i tak skromnych) na organizację Muzeum¹⁰. Dalsze dzieje Muzeum Tatrzańskiego w ostatnich latach XIX w. i w pierwszych XX w. zdają się być okresem zmniejszenia intensywności pracy nad organizacją placówki, o czym świadczy brak artykułów i wzmianek o Muzeum oraz o działalności Towarzystwa w okresie około ośmiu lat (1892—1900). W miarę skromnych środków oraz w wyniku darowizn powiększają się nieco zbiory Muzeum. W roku 1897 opracowano nowy statut Towarzystwa, wprowadzający nową kategorię członków zwyczajnych, płacących rocznie 2 złr¹¹. Stan inercji Muzeum zaczął około roku

1900 budzić poważne wątpliwości, o czym świadczą artykuły w „Przeglądzie Zakopiańskim”¹², „Kurjerze Warszawskim”, „Wiśle”¹³, przy czym szczególnie krytykuje się dział etnografii, na którym w roku 1900 składało się około 100 pozycji inwentarzowych. Jednakże sprawozdania z Walnego Zgromadzenia Towarzystwa w dniu 22 sierpnia 1900 dowiadujemy się, że Towarzystwo liczyło w owym czasie 72 członków wszystkich kategorii i że finanse jego przedstawiały się nieźle, gdyż pozostałość z ubiegłego roku wynosiła 640 złr. minus dług bankowy 300 złr. za budowę domku mieszkalnego dla kustosa¹⁴.

W 1901 r. pojawia się jako odblask z „Przeglądu Zakopiańskiego”, wydany nakładem „Związku Przyjaciół Zakopanego” a opracowany przez Bohdana Dyakowskiego przewodnik po dziale przyrodniczym Muzeum¹⁵. Wymieniony przewodnik i artykuł Dyakowskiego w „Przeglądzie Zakopiańskim”¹⁶ oraz artykuły Weyberga w „Wiśle”¹⁷ i „Przeglądzie Zakopiańskim”¹⁸ odtwarzają obraz ówczesnej ekspozycji Muzeum wraz z całością kształtem pracy placówki.

Z wymienionych publikacji wynika, że wśród działów reprezentowanych w Muzeum najwyższy poziom osiągnął dział geologii. Wystawę zebranych okazów, opracował Mieczysław Limanowski, późniejszy geolog i profesor Uniwersytetów w Wilnie i Toruniu. O pracy Limanowskiego wyraża się Z. Weyberg: „w zbiorach Limanowskiego widzimy szeroką kulturę muzealną, widzimy uczynienie zbiorów żywymi, informacjami i nauczającymi”. Najłabszą stroną Muzeum stanowił dział etnograficzny, który raził ubóstwem, przypadkowością doboru zbiorów i brakiem wszelkiej pomysłowości w ekspozycji. Już w 1901 r. Weyberg podnosi „larum” nad zmniejszaniem się bazy materiałowej etnografii Podhala: „pod brutalnym technicznie szarą kulturą wszechuropejskiej w oczach nikną prześliczne pierwiastki twórczości góralskiej. Periculum in mora”. Nawołując do organizacji działu etnografii i biblioteki, jako podstawy pracy naukowej apeluje do Towarzystwa Tatrzańskiego, o przejęcie i zabezpieczenie Muzeum Tatrzańskiego w nowo powstającym budynku.

Dalsza działalność Muzeum w latach przed pierwszą wojną światową rozwijała się w dwu kierunkach: gromadzenia drogą darów i zapisów środków finansowych na budowę murowanego gmachu muzealnego oraz powiększania zbiorów muzealnych, jakkolwiek jeszcze skromnych lecz już wymienianych w publikacjach naukowych. Koszt budowy gmachu muzealnego obliczano pierwotnie na 70 000—80 000 kor., w latach zaś bezpośrednio poprzedzających pierwszą wojnę światową na 120 000 kor. Fundusz Towarzystwa w owym czasie wyrażał się kwotą: w roku 1909 — 26 000 kor.¹⁹, w roku 1911 — 47 000 kor.²⁰. Środki finansowe wzrastały dzięki ofiarnym zapisom społeczeństwa, z których wymienię kilka najpoważniejszych: zapis Zygmunta Gnatowskiego prezesa Towarzystwa w latach 1902—1906, w kwocie 10 000 kor., zapis dra Władysława Florjanczyka z 1902 r. w kwo-

cie 4 640 kor., zapis Jarnuszkiewiczowej w kwocie 5 000 kor., dr Kazimierza Dłuskiego i jego żony Bronisławy w kwocie 4 300 kor. i wielu innych. C.k. Ministerstwo Oświaty przyczyniło się do budowy Muzeum jedynie jednorazową subwencją w kwocie 1 000 kor. Jakkolwiek środki finansowe wzrastały żaden z zarządów nie przystępował do budowy, ogólna kwota bowiem była niewystarczająca. Równoległe z gromadzeniem środków finansowych prowadzono prace nad projektem gmachu muzealnego. Dr Dłuski, prezes Towarzystwa w latach bezpośrednio poprzedzających wojnę światową powierzył opracowanie Stanisławowi Witkiewiczowi, twórcy „stylu zakopiańskiego”. Do współpracy z nim powołano zawodowego architekta inż. Franciszka Mączyńskiego. Współpraca obu projektantów dla spraw artystycznych i technicznych nie kształtowała się pomyślnie. W projekcie Muzeum Tatrzańskiego Witkiewicz zrealizował przeniesienie zasadniczych idei stylu, wyrosłego z tradycyjnego, budownictwa góralskiego. Pracujący w Towarzystwie Muzeum Tatrzańskiego, Bronisław Piłsudski, etnograf, świetny znawca ludów północnej Azji, z którymi zetknął się w czasie zesłania na Sybir, reprezentował stanowisko muzeologa. Zwyciężyło jednakże stanowisko artystyczne i gmach otrzymał swą obecną postać. Decyzja budowy Muzeum zapadła dzięki energicznemu stanowisku prezesa Dłuskiego i jego żony na posiedzeniu Towarzystwa w dniu 29. IV. 1913 r. Zarząd rozpatrzył sprawę zakupu parceli o pow. około 800 m², położonej w centrum miasta przy ul. Krupówki, obok Gmachu Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, stanowiącej własność Towarzystwa Tatrzańskiego, tej na której obecnie stoi budynek Muzeum. Zakup został zaakceptowany. Równocześnie rozpoczęto projekt budynku i upoważniono Zarząd do rozpoczęcia budowy²¹. Równocześnie Zarząd Dóbr Kuźnickich utworzył kredyt na budowę gmachu na kwotę 20 000 kor. w materiałach budowlanych. Dnia 3 sierpnia 1913 r. odbyła się w Zakopanem uroczystość poświęcenia kamienia węgielnego pod nowy gmach muzealny. Prezes Towarzystwa dr. Dłuski w przemówieniu podkreślił zasługi założycieli, fundatorów oraz kolekcjonerów, którzy cenne swe zbiory ofiarowali Muzeum. W uroczystości wzięli udział przedstawiciele uczelni, muzeów, Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i miejscowego społeczeństwa. Kwota zebrana na budowę Muzeum w czasie obchodu wyniosła 1 420 kor. Wmuralowaniem puszki pamiątkowej z pergaminem zakończył się pierwszy etap budowy Muzeum²². Wraz z przystąpieniem do budowy gmachu rozpoczęły się trudności finansowe. Zarząd odwołuje się do ofiarności publicznej, rozsyłając odezwę p. p. Kazimierza Tetmajera²³. Rozpoczętą budowę gmachu przerwał wybuch wojny światowej²⁴.

Równoległe z akcją budowy nowego gmachu Muzeum prowadzono prace nad powiększeniem zasobu zbiorów muzealnych. W stanie zbiorów etnograficznych należy zanotować poprawę. W roku 1906 Muzeum przejęło w drodze zapisu cenną kolekcję Zygmunta Gnatowskiego, w ilości

300 pozycji inwentarzowych, złożoną ze starych eksponatów, wkrótce już zupełnie nieosiągalnych: obrazków na szkło, łyżników, czepaków, spinek do koszul, mebli. Katalog zbiorów etnograficznych Muzeum z roku 1907 wykazuje 757 pozycji inwentarzowych²⁵. Wśród innych kolekcji, które przejęto w owym czasie wymienić należy zbiory Bronisławy Kondratowiczowej, Wojciecha Brzegi, Stanisława Witkiewicza. Muzeum jako instytucja nie prowadziło w tym czasie żadnych prac naukowych, personel jego bowiem składał się z jednej osoby, zajętej czynnościami administracyjnymi, jedynie Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego udzielało subwencji na badania w Tatrach i na Podhalu. W roku 1903 np. udzieliło ich Zygmuntowi Weybergowi na badania petrograficzne i Mieczysławowi Limanowskiemu na badania geologiczne.

Przystąpienie do budowy gmachu muzealnego spowodowało dyskusję nad strukturą Muzeum Tatrzańskiego w ogólności. Projekt organizacji działu etnograficznego, Muzeum opracował Bronisław Piłsudski²⁷. Pracę swoją rozpoczyna uzasadnieniem potrzeby stworzenia „potężnej i żywej placówki na Podhalu, która utrwaliłaby w zbiorach i ekspozycji całokształt kultury ludowej Podhala, a nawet nie tylko dzisiejszego Podhala, ale także sąsiednich krain Spisza i Orawy”, należących politycznie w owym czasie do Węgier, lecz związanych więzami etnicznymi z Podhalem. Zadania działu ujmuje B. Piłsudski w sposób niejednokrotnie zupełnie nowoczesny, stawiając m. in. potrzebę „systematycznie pracującego działu naukowego i instytucji oświatowej”. Poprzez omówienie pomocy naukowych, techniki pracy etnografa, sposobów magazynowania i konserwacji zbiorów, dochodzi do zakresu i rodzajów działania w poszczególnych działach pracy, dążącej do utrwalenia kultury ludowej regionu. Rozważania zamyka stwierdzeniem konieczności współpracy Muzeum z szeregiem instytucji i organizacji na terenie Podhala. Wśród rozważań nad strukturą Muzeum wymienić należy głos Mieczysława Świerza wysuwającego projekt utworzenia w Muzeum Tatrzańskim działu poświęconego turystyce, na wzór Muzeum Alpejskiego w Monachium²⁸.

W roku 1918 Muzeum Tatrzańskie pomieszczone jeszcze nadal w dawnym budynku, przy drodze do Kuźnic dostaje się pod opiekę władz polskich. Jakkolwiek nie zostało upaństwowione, niemniej utrzymuje aż do wybuchu drugiej wojny światowej subwencje państwowe, niejednokrotnie dooklikiwie obcinane lub otrzymywane nieregularnie. Z chwilą wysunięcia ze strony polskiej roszczeń do Spisza i Orawy a w szczególności po decyzji Rady Ambasadorów w Paryżu w roku 1920, na mocy której Państwo Polskie objęło swymi granicami dwadzieścia cztery wioski spiskie i orawskie powiększył się zasięg działalności Muzeum. Po ustaniu działań wojennych Towarzystwo przystępuje nadal do budowy gmachu Muzeum, lecz w jakże ciężkich warunkach. Trudna sytuacja gospodarcza kraju zniszczonego wojną, dewaluacja stanowią istotnie poważne trudności. Pracę prowadzi

się nadal korzystając z pomocy Rządu, Samorządu, a przede wszystkim z cierności społecznej. W tymże czasie Bronisława Dłuska ofiarowała Muzeum 100 000 Mkp. oraz parcelę o pow. 1700 m², przylegającą bezpośrednio do tej, na której budowano Muzeum z myślą o rozbudowie placówki. Poszczególnych ciarodawców wymienia czasopismo „Zakopane” oraz „Gazeta Zakopiańska” w rubryce „kronika”²⁹. Wymienia jedynie dar Ignacego Baranowskiego w kwocie 5 000 rubli, dar Polaków z Ameryki w kwocie 140 000 Mkp. oraz Mariana Lindego w kwocie 1 000 000 Mkp. Budynek Muzeum ukończony został w roku 1920 w tym stopniu, że przeniesienie do niego zbiorów było możliwe. Przez przeciąg jednakże 1920—1922 r. Muzeum było zamknięte dla publiczności. W latach zamknięcia prowadzono nadal nie tylko prace budowlane ale także (użyję tutaj słów dyr. Juliusza Zborowskiego) „wewnętrzne życie instytucji stawało się coraz żywsze. Zbiory zwłaszcza etnograficzne wzrosły poważnie na skutek przejęcia kilku kolekcji, w szczególności kolekcji Dembowskich, w ilości ponad 500 pozycji inwentarzowych”³⁰.

W prawym skrzydle sali pomieszczono wnętrze chaty góralskiej. Urządzenie czarnej izby, izby białej oraz sieni opracowano starannie operując cennymi zbiorami Muzeum. Lewe skrzydło sali zajęły usystematyzowane kolekcje łyżników, obrazków na szkło, instrumentów muzycznych, sprzętów pasterskich i gospodarczych, ceramiki, wyrobów metalowych, stroju i odzieży chłopskiej oraz mieszczkańskiej, nowotarskiej podane zgodnie z ówczesnie obowiązującymi w muzealnictwie zasadami. Salę na pierwszym piętrze poświęcono ekspozycji przyrody Tatr i Podhala. Operując analogiczną zasadą zwiększania powierzchni ekspozycyjnej pomieszczono tutaj: dział geologiczny, w ujęciu stratygraficznym oraz dział zoologiczny i botaniczny w kombinowanym układzie systematyczno-środowiskowym.

W roku 1921 Towarzystwo ogłosiło konkurs na stanowisko kierownika Muzeum. W wyniku konkursu obejmuje kierownicze stanowisko oraz kustoszem działu etnografii został Juliusz Zborowski świetny znawca gwary podhalańskiej i kultury ludowej Podhala, pracujący od dwu lat w Towarzystwie Muzeum Tatrzańskiego. Stanowisko kustosa działu przyrody objął dr Konstanty Stecki, obecnie profesor Uniwersytetu Poznańskiego.

Nowy uchwalony w roku 1922 statut rozszerzył zadania Towarzystwa. Postanowił on prowadzenie dwu działów: etnograficznego i przyrodniczego. Według statutu, członkami czynnymi z głosem decydującym na posiedzeniach mogą być tylko osoby pracujące na polu naukowym lub szczególnie zasłużone dla rozwoju Muzeum. Na czele Muzeum ustanowiono Kuratorium Naukowe. Równocześnie powołano organ wykonawczy Dyrekcję złożoną z trzech Kuratorium i dwu kustoszy Muzeum³¹. Pierwszym kuratorem do roku 1926 był prof. dr Władysław Szafer, drugim — prof. dr Stanisław Sokołowski.

Muzeum nawiązało kontakty z uniwersyteckimi ośrodkami naukowymi. Dysponując lokalem, zapewniało badaczom pomieszczenie w Zakopanem, oddając im w sezonie letnim pokoje na II i III piętrze.

Uroczyste otwarcie Muzeum odbyło się 23 lipca 1922 r.³²

Otwarcie Muzeum w roku 1922 nie oznaczało zakończenia trosk. Lata międzywojenne, to nieustający ciąg wysiłków związanych z instalacją elektryczną, wodociągów, budową pieców, uporządkowaniem terenu otaczającego Muzeum, które to inwestycje na tle braku stałego budżetu i zbyt szczupłych, nieregularnie napływających dotacji obciążają niezmiennie kierownika instytucji, jedynego stałego pracownika Muzeum, oprócz woźnych, gdyż na opłacanie etatu przyrodnika często brakowało kredytów. Dotacje Samorządu były bardzo niskie³³. Trudności pracy w tych warunkach charakteryzuje Zelechowski. „Mówiąc o Muzeum Tatrzańskim trudno byłoby nie mówić o jego administratorze i kustosz działy etnograficznego prof. Juliuszu Zborowskim. Profesor Zborowski umie robić rzeczy dziwne. Muzeum trzeba tu wyznać, nie posiada żadnych stałych dochodów. Czasem dostanie zapomogę rządową, lub też znajdzie się szlachetny ofiarodawca i złoży pewną kwotę na bieżące wydatki. Trzeba umieć istnieć i opędzać bieżące potrzeby z problematycznego często budżetu. W tych to warunkach umie prof. Zborowski znaleźć zawsze wyjście w opresjach finansowych, to wydawnictwem, to sprzedawanymi fotografiami, kopiami lub też *ad hoc* wymyślonymi, a sprężyscie wykonanymi planami. Swoje osobiste sprawy podporządkowując zawsze interesowi Muzeum umiał ten świetny kustosz wzbogacić i pomnożyć kilkakrotnie zbiory. Godnego współpracownika w dziale przyrodniczym znalazł w osobie prof. Konstantego Steckiego”³⁴. Celem zilustrowania stanu dochodów instytucji podaje się, że w roku 1923 wyniosły one 52 290 000 Mkp. oraz 20 m³ drzewa opałowego ofiarowanego przez Dyрекcję Zarządu Dóbr Zakopiańskich. W roku 1926 budżet Towarzystwa Muzeum wynosił 20 000 zł. Niejednokrotnie w latach międzywojennych powstawała sytuacja, w rezultacie której wypłata pensji dyrektora Zborowskiego zalegała przez przeciąg kilku miesięcy a na pokrycie potrzeb Muzeum trzeba było zaciągać pożyczki wekslowe. Najcięższy kryzys finansowy przeżyło Muzeum w latach 1925—1926.

Pomimo jednakże tych zasadniczych trudności postępowało naprzód gromadzenie zbiorów etnograficznych i przyrodniczych oraz zasobów bibliotecznych. Biblioteka Muzeum, która liczyła w roku 1918 zaledwie 400 woluminów rozrosła się w ciągu jego pracy na stanowisku kierowniczym do rozmiarów pokażnej biblioteki naukowej, liczy bowiem obecnie ponad 12 000 woluminów. (Nie posiadam danych dotyczących poszczególnych etapów rozwoju biblioteki z lat międzywojennych). Zaznaczyć należy, że zakupy do biblioteki prowadzone były i są osobiście przez dyr. Zborowskiego ze szcze-

gólną starannością mającą na uwadze dobrane publikacji współcześnie wydanych oraz antykwarycznie dostępnych, odnoszących się tematycznie bądź to do regionu Podhala, Spisza, Orawy i Gorców oraz peryferycznych obszarów, bądź też do pozycji ogólniejszych, krajowych i zagranicznych. Wśród tych ostatnich uwzględniono specjalnie literaturę dotyczącą Karpat, jako całości i krajów w ich zasięgu leżących, w szczególności Słowacji, związanej ścisłymi powiązaniami kulturalnymi z Podhalem. Nie brak też wśród pozycji inwentarzowych literatury węgierskiej z czasów, gdy Spisz i Orawa wchodziły w skład węgierskiego organizmu politycznego. Do biblioteki Muzeum włączony został na podstawie darów prywatny księgozbiór dyr. Zborowskiego, bibliofila z zamiłowaniem. Niezmiennie cenną pozycję stanowi zbiór lokalnej prasy zakopiańskiej, podhalańskiej i słowackiej. Przedmiotem osobistej, niezmiennie troskliwej i z własnych prywatnych funduszy prowadzonej pracy jest zbiór wycinków prasowych w ilości kilkudziesięciu tysięcy (nieopracowany). Cenną pozycję stanowi archiwum, na które składa się około 500 rękopisów. Przedmiotem osobistej troski dyr. Zborowskiego są również zbiory specjalne nut, klisz, filmów i fotografii.

Przy Muzeum Tatrzańskim istniała założona jeszcze przed rokiem 1880 Stacja Meteorologiczna, do której instrumenty ofiarował prof. Ignacy Baranowski. Stacja Meteorologiczna I rzędu pomieszczona w nowym budynku Muzeum i wyposażona w nowoczesne aparaty otrzymała poparcie Tymczasowej Komisji Uzdrowiskowej, która wstawiła w swój budżet etat obserwatora. Stanowisko to objął obecny kierownik Stacji PIM w Zakopanem — Józef Fedorowicz.

Wspomnieć jeszcze należy o alpinarium „wycieczającym” przy dawnym Muzeum. Obecnie dzięki pracy kustosza prof. Steckiego osiągnęło ono właściwy poziom naukowo-dydaktyczny.

W trudnych warunkach materialnych pracujące Muzeum, istotnie osiągnęło poziom instytutu regionalnego. Świadczy o tym wysoki poziom wydawnictw, które wymienię:

- 1914—1921 *Rocznik Podhalański* (projektowany jako wydawnictwo periodyczne).
- 1914—1921 Konstanty Stecki — *Ludowe obrazy na szkło*. Odbitka z *Rocznika Podhalańskiego*.
- 1926 Konrad Górski — *Tatry i Podhale w twórczości Jana Kasprówicza*.
- 1927 Adolf Chybiński — *O muzyce górali podhalańskich*.
- 1927 Julian Krzyżanowski — *Pieśniarz krainy kęp i wiecznej nędzy*.
- 1928 T. E. Modelski — *Spory o południowe granice diecezji krakowskiej od strony Spisza*.

- 1932 Władysław Semkowicz — *Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy*. Cz. I.
 1937 Jan i Stefan Reychmanowie — *Przemysł wiejski na Podhalu*.
 1939 Władysław Semkowicz — *Materiały źródłowe do dziejów osadnictwa Górnej Orawy*. Cz. II.

Ponadto wydano popularno-naukowe prace: „Z Tatr i Podhala”.

- 1935 Marian Sokołowski — *Szata roślinna Tatr Polskich*.
 1936 Stanisław Sokołowski — *Las Tatrzański*.

Jak wykazuje J. Czekanowski²⁵, muzealnictwo polskie w latach 1920—1930 zrobiło minimalne postępy. Jakkolwiek Polska posiadała w owym czasie dość dużo wartościowych zbiorów nie były one jednak ujęte w ramy współczesnej organizacji muzealnej. Instytucje te w większości wypadków nie rozporządzały odpowiednim personelem naukowym i technicznym, nie posiadały oparcia w stałych budżetach. Dowodziło to braku zrozumienia roli muzeów przez ówczesne czynniki kierownicze. Na tym tle autor mówi o „pięknej reprezentacji Muzeów regionalnych przez Muzeum Tatrzańskie”. Analogicznie prof. Włodzimierz Antoniewicz stawia Muzeum Tatrzańskie za wzór innym muzeom regionalnym w Polsce²⁶. Zdaniem W. Antoniewicza Muzeum osiągnęło powyższy poziom dzięki zastosowaniu następujących zasad: 1. ustalenia obszaru swego działania i konsekwentnego opracowania na podstawach naukowych granic szczegółowych ogólnie wyróżnionego regionu, 2. systematyzacji okazów muzealnych. (Wspomnieć tutaj należy o kolekcji instrumentów muzycznych, dobranej i opracowanej przez prof. Adolfa Chybińskiego oraz o kolekcji eksponatów dotyczących pasterstwa zebranych przez Zofię Pacewiczową), 3. na stworzeniu instytutu badawczego dla swego obszaru działania, 4. na postawieniu zbiorów na wysokim poziomie dydaktycznym, 5. na stworzeniu biblioteki naukowej regionalnej, 6. na ułatwianiu naukowej pracy badawczej na terenie własnego obszaru działania, 7. na podjęciu akcji wydawniczej, 8. na popularyzacji zagadnień z zakresu problematyki regionu.

Głosy uznania dla naukowego poziomu Muzeum nie były czczym pochlebstwem. Istotnie, pełniło ono rolę Instytutu Naukowego Regionalnego, utrzymywało żywy kontakt z Zakładami Uniwersyteckimi, współpracowało z Państwową Radą Ochrony Przyrody, z Wojewódzkim Urzędem Konserwatorskim, z Polskim Towarzystwem Tatrzańskim, w szczególności z Sekcją Ochrony Tatr oraz innymi muzeami. Kustosz ówczesnego Muzeum współpracował przy organizowaniu zjazdów i kongresów naukowych (np. Kongres Geografów i Etnografów Słowiańskich w r. 1927). Praca dydaktyczna znalazła wyraz w organizacji wystaw np. wystawy fotografii tatrzańskiej i beskidzkiej w 1926 r. Dyr. Zborowski wraz z Kuratorium Naukowym tworzyli projekty dalszej rozbudowy Muzeum. Tutaj wymienić

należy: 1. organizację działu turystyki, 2. organizację skansenu dla regionu Podhala, 3. budowę bądź rozbudowę gmachu, 4. organizację muzealnej stacji naukowej tatrzańskiej w górach. Pomysł ten zdawał się być bliskim realizacji na skutek daru parceli na polanie Palenica, przy drodze do Morskiego Oka, ofiarowanej przez Bronisławę i Kazimierza Dłuskich, z przeznaczeniem na budowę odpowiednio zaprojektowanego budynku Stacji²⁷. Trudne warunki finansowe uniemożliwiły realizację tych nadal aktualnych projektów.

Po szczególnie ciężkich latach 1925—1926, w których dzięki wysiłkom dyr. Zborowskiego „Muzeum nie rozlało się” i których atmosferę oddaje parodia pióra Orkana²⁸ nastąpił według wyrażenia dyr. Zborowskiego „rok tłusty” 1927/1928. Muzeum spłaciwszy około 50% długu bankowego zdołało uzyskać powiększenie i stabilizację zasiłków wpłacanych przez Departament Nauki Ministerstwa Oświaty oraz subwencję z Funduszu Kultury Narodowej. W 1928 r. został obsadzony etat kustosza działu przyrodniczego. Stanowisko to objął prof. Janusz Domaniewski, były kustosz Państwowego Muzeum Przyrodniczego w Warszawie. Pracował do roku 1930 po czym pracę objęła dr Irena Domaniewska zajmująca się uprzednio alpinarium i zbiorami botanicznymi. Wraz z pomyślniejszą sytuacją finansową Muzeum wiąże się poważny wzrost zbiorów zarówno etnograficznych, jak przyrodniczych i bibliotecznych²⁹. Działalność Muzeum w latach międzywojennych objęła oprócz opisanych uprzednio wiele różnorodnych akcji, wśród nich wspomnieć jeszcze należy o przejęciu pod opiekę w roku 1937 przyszłego Muzeum regionalnego orawskiego w dworze Moniaków w Zubrzycy Górnej.

Rolę oświatową Muzeum ilustrują cyfry dotyczące frekwencji. W roku 1922/23 zwiedziło Muzeum 13 289 osób³⁰.

Okres okupacji przeszedł dla Muzeum Tatrzańskiego stosunkowo pomyślnie. Oczywiście o jakimkolwiek rozwoju placówki nie mogło być mowy, jednakże Muzeum straciło jedynie nieliczne pozycje inwentarzowe w zbiorach i archiwum. Pozostający w tym czasie nadal na stanowisku kierowniczym dyr. Zborowski zdołał pomimo zrozumiałych trudności powiększyć nieco zbiory biblioteczne o publikacje dotyczące Podhala, wydane przez istniejący w Krakowie hitlerowski, pseudonaukowy „Institut für Ostarbeit”. Ponadto zgromadził cenny zbiór lokalnej prasy podziemnej powiększył zbiór wycinków prasowych i materiałów archiwalnych dotyczących okresu okupacji.

W okresie organizowania władz polskich w roku 1945 Ministerstwo Kultury i Sztuki przyszło natychmiast Muzeum z pomocą w postaci stałych subwencji. Muzeum w wymienionym okresie nosiło nadal charakter instytucji prywatnej opartej o Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego. W owym czasie powiększa się personel Muzeum o drugi etat etnografa. W roku 1943 Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego łączy się z Towarzystwem Tatrzań-

skim, zachowując stanowisko samodzielnej jednostki tegoż Towarzystwa. Wraz z ogólnym upaństwowieniem muzeów krajowych w roku 1950, mającym swe źródło we właściwej ocenie roli społecznej muzeów. Muzeum Tatrzańskie zostało upaństwowione. Odtąd Muzeum otrzymało stały budżet. W rezultacie upaństwowienia następuje znaczne powiększenie etatów. Obecnie skład personalny Muzeum przedstawia się następująco: etat dyrektora — samodzielnego pracownika naukowego w stopniu profesora; etat kierownika działu etnografii w stopniu adiunkta; etat praktykanta muzealnego siły pomocniczej w dziale etnografii; etat kierownika działu przyrody w stopniu adiunkta; etat kierownika biblioteki w stopniu kustosa; etat siły pomocniczej w bibliotece w stopniu asystenta; etat kierownika Parku Etnograficznego wspólny z etatem kierownika biblioteki; półetat technika muzealnego, siły pomocniczej w pracach nad organizacją skansenu; etat konserwatora w stopniu asystenta; etat pracownika oświatowego w stopniu asystenckim; półetat pracownika oświatowego w stopniu asystenckim; etat dyspozytora muzealnego. Omawiając pracę działu etnografii wspomnieć należy, że w latach 1950 — 1955 pracowała w Muzeum Tatrzańskim w charakterze asystenta Helena Roj — Kozłowska, zmarła w roku 1955, góralka, świetna znawczyni kultury ludowej Podhala, artystka ludowa, która wielce zasłużyła się w pracy nad organizacją działu etnograficznego.

Ustabilizowanym i polepszonym znacznie warunkom finansowym odpowiadają nowe inwestycje: częściowa przebudowa wnętrza, w rezultacie której uzyskano salę na pomieszczenie biblioteki, instalacja centralnego ogrzewania.

Zwiększony znacznie zespół muzealny pod sprężystym kierownictwem dyrektora Zborowskiego przystąpił do ważkich zadań opracowania zbiorów. Zbiory Muzeum ze względu na minimalną obsadę personalną w latach międzywojennych przetrwały do końca drugiej wojny światowej nieopracowane. W pierwszych latach posługiwano się prowizorycznymi katalogami. Praca obecna Muzeum od szeregu lat polega na odrabianiu zaległości. Opracowanie zbiorów etnograficznych przedstawia się następująco: wszystkie eksponaty w liczbie 5 530 (stan z dnia 31. XII. 1961 r.) są zarejestrowane, około połowa z nich została zinwentaryzowana. W opracowaniu pozostaje kartoteka rzeczowa i topograficzna. Opracowanie biblioteki polega na zinwentaryzowaniu i skatalogowaniu alfabetycznym i działowym. 8 467 książek i broszur oraz 760 tytułów wydawniczych czasopism. Pozostaje 111 tytułów wydawniczych czasopism nieopracowanych. Również nieopracowany jest około trzydzieści kilka tysięcy liczący zbiór wycinków prasowych. Zbiór archiwaliów opracowano w połowie. Zbiory kartograficzne opracowane są w całości. Wymienione prace obciążają niezmiernie pracowników Muzeum, utrudniając im pracę nad badaniem regionu, niemniej jednak odrabianie tych wieloletnich zaległości jest podstawą do

panowania nad cennymi zbiorami, gromadzonymi pieczołowicie przez dyrektora Zborowskiego w ciągu czterdziestu pięciu lat pracy.

Oprócz wymienionych uprzednio zapisów wymienić należy dra Józefa Lesieckiego z roku 1920 obejmujący około 200 eksponatów, dar Komitetu Plebiscytowego Spisko-Orawskiego z roku 1920, dla którego gromadził zbiory dyrektor Zborowski, dar Ksawerego Prausa, Mieczysława Jeromina, Bronisławy Kondratowiczowej, Stanisława i Ignacego Witkiewicza, Wojciecha Brzegi, Juliusza Zborowskiego, Adama Krasińskiego, Bronisławy Giżyckiej. Kilkadziesiąt wytworów współczesnych twórców ludowych ofiarowało w roku 1951 Ministerstwo Kultury i Sztuki. Oprócz wymienionych uprzednio darów — Muzeum zakupiło zbiory Konstantego Steckiego, Stanisława Barabasza, Adama Liberaka oraz Wojciecha Brzegi. Pozostaje jeszcze do wymienienia cenny zapis dokonany już po drugiej wojnie światowej przez dra Stefana, Tadeusza i Janinę Szymańskich, na który składa się parcela o pow. 1 ha, położona na Bystrem u stóp Nosala oraz wyposażenie wnętrza zabytkowej chaty złożone z 259 eksponatów. Wymieniony obiekt jest oddziałem Muzeum i miniaturą skansenu.

Charakterystyka zbiorów etnograficznych Muzeum Tatrzańkiego sprawdza się do oceny wartości, jaką zwykle posiadają zbiory stare i pochodzące w dużej mierze z kolekcji prywatnych. Stanowią one niezwykle cenną dokumentację sztuki ludowej Podhala, natomiast wykazują braki w zakresie kultury materialnej. Eksploratorzy, dyletanci zainteresowani urokiem ludowej sztuki podhalańskiej główny nacisk położyli na ten dział kultury. Specjalnie cenną pozycję w zbiorach Muzeum przedstawia zbiór obrazów na szkle; jest to 549 obiektów, spinek i klamer góralskich,

Wymienione kolekcje stanowią poważne materiały do pracy naukowej. Obecne zakupy materiału dotyczą m. in. współczesnego malarstwa na szkle, zdobionych wyrobów metalowych, haftów itp. Ponadto ponieważ, kultura materialna jest słabo reprezentowana w zbiorach Muzeum prowadzi się zakupy mające na celu wzbogacenie działu rolnictwa, komunikacji i transportu. Niewystarczająco jest reprezentowany gospodarczy sprzęt kuchenny. Praca nad problematyką różnych działów rzemiosła i przemysłu, tak charakterystycznego dla Podhala, Orawy i Spisza w okresie samowystarczalności gospodarki wiejskiej napotykałaby na trudności w postaci braku dostatecznych materiałów w zbiorach Muzeum. Uzupełnia się również zasoby obiektów związanych z obrzędowością i folklorem. Zbiory Muzeum Tatrzańskiego pochodzą przeważnie ze Skalnego Podhala. Nowotarszczyzna, Spisz, Orawa południowe Gorce wymagają wyteżonej pracy eksploratorskiej. Wspomnieć tutaj należy, że Orawa posiada zbiory etnograficzne i to pomieszczone w uroczym, naturalnym swoim środowisku, 18-wiecznym dworze Moniaków w Zubrzycy Górnej. Zbiory Muzeum w Zubrzycy Górnej jakkolwiek nieliczne (o 359 pozycji inwentarzowych), stanowią jednak dzięki kosztownym warunkom, jakie daje im środowisko, zorganizowane w postaci

Parku Etnograficznego, dobrą ze stanowiska dydaktycznego reprezentację kultury ludowej Orawy. Sprawa własności mienia muzealnego, ze stanowiska społecznego nie jest sprawą zasadniczą. Zbiory w Zubrzycy Górnej są własnością PTTK, Muzeum Tatrzańskie zaś sprawuje nad Muzeum Orawskim patronat i kieruje stroną merytoryczną, przy współpracy z Podhalańską Komisją Opieki nad Zabytkami. Oddziału PTTK w Zakopanem. W powyższej sytuacji Muzeum postanowiło skierować swoje wysiłki na Spisz oraz zagrożone zalaniem tereny wschodniej Nowotarszczyzny.

Muzeum Tatrzańskie jest placówką o tego rodzaju usytuowaniu geograficznym, które z natury rzeczy wysuwa postulat silnego ośrodka muzealnego. Do konsumowania dóbr kultury trzeba dysponować wolnym czasem. Wypoczynkowy charakter Zakopanego narzuca myśl o rozbudowie Muzeum Tatrzańskiego, stąd też Ustawa o rozwoju Zakopanego i Okręgu Tatrzańskiego z roku 1958 uchwalona przez Prezydium Rządu stworzyła realne warunki do urzeczywistnienia idei podhalańskiego skansenu, przez wstawienie budowy Podhalańskiego Parku Etnograficznego, jako jednej z inwestycji, w ogólny program rozwoju Zakopanego. W ten sposób wyrażona myśl dyrektora Zborowskiego, inicjatora idei Parku Etnograficznego dla regionu Podhala znalazła realne możliwości.

Muzeum, wśród ogromnych trudności związanych z lokalizacją Podhalańskiego Parku Etnograficznego pracuje nad organizacją nowego działu. Rezultatem tej akcji w dziedzinie wzbogacenia zbiorów jest zakup urządzeń kilku chłopskich zakładów przemysłowych t.j. browaru, młyna, olejarni i folusza wraz z budynkiem. Wymienione obiekty zostały rozebrane i znalazły pomieszczenie w prowizorycznym baraku w Kuźnicach.

Stale rozwijające się Muzeum odczuwa brak magazynów. Obecnie przy zwiększonych etatach równoległe z pracą nad inwentaryzacją, katalogowaniem i powiększaniem zasobu zbiorów przystąpiono do organizacji magazynów muzealnych. Wzorowy projekt magazynów, budzący uznanie w kraju i za granicą opracował nieżyjący już starszy konserwator Muzeum inż. Jar. Marksens, pod którego kierunkiem przeprowadzono realizację koncepcji. Magazyny Muzeum znajdują się w budynku muzealnym w Oddziale Muzeum, w willi pod Jedlami, i w innych pomieszczeniach poza Muzeum, w których prowizorycznie ulokowano eksponaty nie znajdujące miejsca w magazynach właściwych. W budynku Muzeum magazyny zajmują dwie sale. Podstawowy magazyn znajduje się na drugim piętrze Muzeum. Urządzenie magazynu złożone ze specjalnie skonstruowanych, stelaży, regałów i odpowiednio dostosowanych szaf umożliwiło maksymalne wykorzystanie przestrzeni magazynowej, pozwoliło na rozmieszczenie eksponatów według podziału rzeczowego, przy zachowaniu zasady dostępu do poszczególnych obiektów. Orientację w magazynie ułatwia specjalnie opracowany system kartotek topograficznych oraz plan sytuacyjny. Drugie po-

mieszczenie magazynowe znajduje się na drugim piętrze Muzeum, w ściennej sali poddasza. Mieści się tu kolekcja kilkuset łyżników ustawionych na stelażach. Trzeci magazyn, przeznaczony na pomieszczenie mebli i większych sprzętów gospodarczych znajduje się w willi pod Jedlami, czwarty w prowizorycznym baraku w Kuźnicach.

Pomimo zaabsorbowania pracowników pracą inwentaryzacyjną, katalogowaniem i powiększaniem zbiorów — Muzeum Tatrzańskie prowadzi prace terenowe, którymi kieruje osobiście dyrektor Zborowski. W roku 1953 i 1959 pracownicy Muzeum przeprowadzili akcję inwentaryzacji podhalańskiego budownictwa mieszkalnego i gospodarczego, spisano 198 zabytkowych zagród. Wyniki w postaci systematyzacji pomiarową 43 zabytkowych zagród, 1 piwniczki, 2-ch bram wjazdowych, 10-u chłopskich zakładów przemysłowych 9-u dawnych typów pieców oraz zgromadzone 800 zdjęć fotograficznych zabytkowego budownictwa. Ponieważ budownictwo pasterskie w Tatrach zostało nadzwyczaj starannie opracowane pod kierunkiem prof. Włodzimierza Antoniewicza¹². Muzeum Tatrzańskie w roku 1960 opracowało wstępną inwentaryzację opisową budownictwa pasterskiego w Górcach. Na materiały uzyskane z badań składają się opisy budynków oraz inwentaryzacje pomiarowe 10-u obiektów.

Równocześnie w roku 1960 i 1962 Muzeum Tatrzańskie prowadziło i będzie kontynuować nadal, prace nad inwentaryzacją opisową chłopskich zakładów przemysłowych w pow. nowotarskim. Powyższa akcja prowadzona przy współpracy z Muzeum Techniki NOT w Warszawie oraz Podhalańską Komisją Opieki nad Zabytkami, Oddziału P. T. T. K. w Zakopanem ma doprowadzić do opracowania Katalogu Zabytków budownictwa przemysłowego w pow. nowotarskim, jako jednego tomu katalogu obejmującego całą Polskę¹³. W roku 1961 Muzeum prowadziło i będzie prowadziło nadal przy współpracy z Oddziałem PTL w Zakopanem inwentaryzację kapliczek, dzwonnicy i figur kamiennych.

Oprócz prac inwentaryzacyjnych prowadzono badania terenowe nad następującymi zagadnieniami specjalnymi: strojem spiskim, zdobnictwem metalowym, nad rzeźbą figuralną i dekoracyjną, nad malarstwem na szkle, prowadzi prace historyczno-archiwalne o tematyce: Historyczne podanie góralskie i ich odbicie w piśmiennictwie XIX i XX w. Dzieje badań etnograficznych na Podhalu. Dzieje Muzeum Tatrzańskiego¹⁴.

W ramach współpracy naukowej dyrektor Juliusz Zborowski kieruje badaniami terenowymi i archiwalnymi nad dziejami dawnego górnictwa i hutnictwa tatrzańskiego, prowadzonymi z kredytów Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. Równocześnie Muzeum Tatrzańskie bierze udział w pracach Komisji Badań Kultury Karpackiej PAN, opracowuje aktualny stan pasterstwa na Orawie i Spiszu.

Wśród prac polegających na zbieraniu dokumentów do dziejów Podhala wymieni ciekawą akcję podjętą przez Muzeum w roku 1958 i 1959, przy finansowym poparciu Ministerstwa Kultury i Sztuki. Na Spiszu w tamtejszych majątkach wielkiej własności przetrwały do lat międzywojennych relikty pańszczyzny, które zniesione zostały dopiero uchwałą sejmu w roku 1932. Muzeum korzystając z okoliczności, że we wsiach spiskich, w szczególności w Niedzicy i Falsztynie żyje kilkanaście osób, dawnych „żelarzy” czyli poddanych tamtejszej wielkiej własności ogłosiło konkurs z nagrodami na pamiątniki tychże. Wynikiem konkursu było dziewięć pamiątników oraz dziewięć odpowiedzi na kwestionariusz, uzupełniających swobodnie spisane wspomnienia. Jeden z pamiątników został opublikowany⁴⁵.

Muzeum Tatrzańskie przystąpiło do własnych wydawnictw, publikując przewodniki: po stałej wystawie kultury ludowej Podhala⁴⁶, po wystawie geologicznej⁴⁷, oraz kilkujęzyczny w związku z organizacją Międzynarodowych Zawodów Narciarskich FIS w Zakopanem⁴⁸. Ponadto Muzeum zapoczątkowało serię wydawnictw popularno-naukowych. Serię inicjuje książeczka Hanny Pieńkowskiej pt. „Podtatrzańskie obrazy na szkłe”⁴⁹. W opracowaniu pozostaje przewodnik po Muzeum w Zubrzycy Górnej na Orawie.

O żywotności pracy Muzeum Tatrzańskiego pod sprężystym kierownictwem dyrektora Zborowskiego świadczy poważna ilość konsultacji. Dyrektor Zborowski, świetny znawca literatury dotyczącej Tatr i otaczających Tatry krain, prowadzi nieustrudzenie dział kwerend bibliograficznych i archiwalnych, udzielanych ustnie lub pisemnie zainteresowanym badaczom w kraju i zagranicą.

Równolegle z gromadzeniem materiałów, działalnością naukową i wydawniczą, postępuje praca dydaktyczna. Muzeum Tatrzańskie nie dysponuje korzystnymi warunkami dla ekspozycji oraz organizacji ruchu zwiedzających. Dwie duże sale na parterze i pierwszym piętrze odgrywają rolę sal wystawowych. Na parterze mieści się stała wystawa kultury ludowej Podhala, na pierwszym piętrze stała wystawa przyrody regionu. Obydwie wystawy uległy w latach po drugiej wojnie światowej przerobieniu. Wystawa etnograficzna została dwukrotnie przerobiona, przy czym jednakże zasadniczej jej postaci nie zmieniono, dział przyrodniczy z wyjątkiem zoologii został podany w nowym układzie; brak pomieszczenia na wystawy czasowe.

Mimo tych trudności odbyły się następujące wystawy:

„Wystawa meblarstwa witkiewiczowskiego” zorganizowana w roku 1953 w Oddziale Muzeum w „willi pod Jedłami”.

„Pokaz współczesnej sztuki ludowej” — pokaz prac twórców ludowych, uczniów szkół zawodowych i spółdzielni artystycznych — 1955 r.

„Roże Narodzenie w sztuce ludowej i obrzędach pod Tatrami w 1959 r.

„Biały haft podhalański” wg scenariusza dr Anny Kowalskiej-Lewickiej w 1957 r.

„Malarstwo na szkłe”, Scenariusz wystawy zestawiał w układzie historycznym 19-wieczne malarstwo na Podhalu oraz uwzględniał twórczość współczesną w tej dziedzinie. Wystawa została zorganizowana przez Muzeum Tatrzańskie wspólnie z Centralnym Biurem Wystaw Artystycznych w sali C. B. W. A. w Zakopanem w roku 1960.

„Malarstwo Nikifora”, pokaz wybranych prac Nikifora znajdujących się w zbiorach Muzeum w Nowym Sączu, eksponowany w hallu Muzeum w roku 1961.

Lata powojenne przyniosły pokaźny wzrost frekwencji muzealnej. Cyfra zwiedzających Muzeum przekracza w ostatnich latach 90 000 osób rocznie, przyczym 75% stanowią turyści zwiedzający wystawy grupowo. W tej sytuacji zaistniała konieczność odpowiedniego ustawienia działu oświatowego, aby podołać zadaniom dydaktycznym. Pracownicy oświatowi Muzeum są wyrobionymi popularyzatorami. Władają również biegle kilkoma językami obcymi, co pozwala im na oprowadzanie coraz liczniej napływających wycieczek zagranicznych bez pośrednictwa tłumaczy.

Przypisy

¹ Statut Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego imienia Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, (Kraków, 1888).

² Statut... j. w.

³ Statut... j. w.

⁴ Statut... j. w.

⁵ Słósański Antoni, Muzeum Tatrzańskie imienia Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Kraków, 1891.

⁶ Statut... j. w.

⁷ Muzeum Tatrzańskie imienia Dra Tytusa Chałubińskiego, „Zakopane”, Zakopane, 1891, Nr 3.

⁸ Słósański A. ... op. cit.

⁹ (Będzikiewicz Sebastian), b, Muzeum Tatrzańskie Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, „Kurier Zakopiański” Zakopane z dnia 22 lipca 1892 r.

¹⁰ (Bek Dionizy), † Dr. Władysław Florkiewicz, „Przegląd Zakopiański”, Zakopane, IV, Nr 34 s. 323—324.

¹¹ Statut Towarzystwa imienia Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Kraków, 1897.

¹² Prz. O Muzeum Tatrzańskim uwag parę. „Przegląd Zakopiański”. Zakopane, II, 1900, Nr 36, s. 331.

¹³ Weyberg Zygmunt, Muzeum Tatrzańskie im. Chałubińskiego. „Wista”, XV, 1901 (przedruk z „Kuriera Warszawskiego”, 1901, Nr 2, 6).

¹⁴ W.S.S., Muzeum Tatrzańskie im. Tytusa Chałubińskiego, „Przegląd Zakopiański”, Zakopane, II, 1900, Nr 36, s. 366.

¹⁵ Dyakowski Bohdan, Muzeum Tatrzańskie, Dział Przyrodniczy. Odbitka z „Przeglądu Zakopiańskiego”. Kraków, 1901.

¹⁶ Dyakowski Bohdan, W sprawie Muzeum Tatrzańkiego. „Przegląd Zakopiański”, Zakopane, V, 1903, Nr 15, s. 109—110.

¹⁷ Weyberg Zygmunt, op. cit.

¹⁸ Weyberg Zygmunt, Towarzystwo Tatrzańskie i Muzeum im. Chałubińskiego w Zakopanem. (Przedruk z „Wszecchwiatu” 1901) „Przegląd Zakopiański”, Zakopane, III, 1901, Nr 52, s. 517—519.

¹⁹ Weyberg Zygmunt, Towarzystwo Tatrzańskie i Muzeum im. Chałubińskiego w Zakopanem, „Przegląd Zakopiański”, Zakopane IV, 1902, Nr 1, s. 5—6, Nr 2, s. 14—15, Nr 3, s. 27—28, Nr 4, s. 37—39, Nr 5, s. 43—49, Nr 6, s. 57—59, Nr 7, s. 76—79.

^{19a} (Muzeum Tatrzańskie), „Zakopane”, Zakopane, II, 1909, 21 kron.

²⁰ (Muzeum Tatrzańskie), „Zakopane”, Zakopane, IV, 1911, Nr 20.

²¹ Muzeum im. Dra T. Chałubińskiego. „Zakopane”, Zakopane, R. VI, 1913, Nr 9, z dnia 16 maja 1913.

²² Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. Poswiecenie kamienia węgielnego pod nowy gmach muzealny w dniu 7 sierpnia 1913 r. Zakopane.

²³ (Tetmajer Kazimierz), Odezwa. „Zakopane”, Zakopane, VI, 1912, 6.

²⁴ Statut Towarzystwa Muzeum im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Kraków, 1911.

²⁵ Katalog zbiorów etnograficznych. Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem.

²⁶ Muzeum Tatrzańskie. „Przegląd Zakopiański”, Zakopane, R. VII, 1905, Nr 10, s. 75—76.

²⁷ Piłsudski Bronisław, Muzeum Tatrzańskie imienia Dra T. Chałubińskiego w Zakopanem. Zadania i sposoby prowadzenia Działu Ludoznawczego, Kraków, 1915.

²⁸ Świerż Mieczysław, Muzeum alpejskie w Monachium. (Kilka refleksji). „Taternik”, Kraków, VII, 1913, s. 103—113. Świerż Mieczysław, W sprawie działu taternickiego w Muzeum im. Chałubińskiego. „Zakopane”, Zakopane, VII, 1914.

²⁹ (Muzeum Tatrzańskie), „Zakopane”, Zakopane, I, 1921, Nr 3.

³⁰ Muzeum Tatrzańskie im. T. Chałubińskiego, „Taternik”, Kraków, R. IX, 1922, Nr 3—4, s. 59—60.

³¹ Towarzystwo Muzeum Tatrzańskie im. Dra T. Chałubińskiego, „Nauka Polska”, Warszawa, IV, 1923, s. 399.

³² Muzeum Tatrzańskie, „Gazeta Zakopiańska”, Zakopane, II, 1922, Nr 30.

³³ Zborowski Juliusz, Przegląd Muzealny, „Ziemia”, Warszawa, R. XIV, 1929, Nr 11.

³⁴ Zelechowski Władysław, Placówka naukowa u stóp Tatr, „Orli lot”, Kraków, R. 4, 1923, s. 139—142.

³⁵ Czekanowski Jan, Refleksje muzeologiczne, „Nauka Polska”, Warszawa, X, 1929, s. 556—565.

³⁶ Antoniewicz Włodzimierz, Wzór Muzeum Regionalnego w Polsce (Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem), „Ziemia”, Warszawa, R. 11, 1926.

³⁷ Z. Stacja wysokogórska Muzeum Tatrzańkiego, „Ziemia”, Warszawa, R. XIV, 1929, Nr 2.

³⁸ Orkan Władysław, O kołtunie i kołtunach albo o dwóch muzeach w Zakopanem, „Wierchy”, Kraków, II, 1924.

³⁹ Zborowski Juliusz, Muzeum Tatrzańskie, „Wierchy”, Kraków, R. 5, 1927.

^{39a} Zborowski Juliusz, Muzeum Tatrzańskie. R. 1928/29 i plany na przyszłość, „Wierchy”, Kraków, R. 7, 1929.

⁴⁰ Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem, Kronika Muzealna, „Przemysł, Rzemiosło, Sztuka”, R. IV, 1924, Nr 4.

⁴¹ Jostowa Wanda, Z zagadnień budownictwa podhalańskiego, „Etnografia Polska”, Wrocław, Warszawa, Kraków, V, 1961.

⁴² Antoniewicz Włodzimierz, (red.) Pasterstwo Tatr Polskich i Podhala, T. I, II, III, Wrocław, 1959, 1960, 1961.

⁴³ Katalog zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce, T. I, z. 1,

⁴⁴ Zborowski Juliusz, Z działalności Muzeum Tatrzańkiego im. T. Chałubińskiego w Zakopanem, „Etnografia Polska”, Wrocław-Warszawa, Kraków, V, 1961.

⁴⁵ Janos Jan, Pamiętnik żelazca, „Wierchy”, Kraków, T. 30, 1961.

⁴⁶ Starek Edyta, Przewodnik po dziale kultury materialnej Podhala, Zakopane, 1953.

⁴⁷ Korosadowicz Zbigniew, Tatry i ich dzieje. Przewodnik po zbiorach geologicznych Muzeum Tatrzańkiego, w Zakopanem, Zakopane 1955.

⁴⁸ Muzeum Tatrzańskie im. Tytusa Chałubińskiego Zakopane, Zakopane, 1962.

⁴⁹ Pieńkowska Hanna, Podtatrzańskie obrazy na szkle, Warszawa, 1961.

LITERATURA

1. Antoniewicz Włodzimierz, *Wzór Muzeum Regionalnego w Polsce. (Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem)*. „Ziemia”, Warszawa, r. 11, 1926, nr 11.
2. A. Ch., *W sprawie Muzeum Tatrzańskiego*. „Wierchy”, Kraków, II, 1924.
3. B. J. M. *Muzeum Tatrzańskie im. Chałubińskiego w Zakopanem*. „Wierchy”, Kraków, R. 17, 1947.
4. B. M. *Z przeszłości Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem*. „Wierchy”, Kraków, R. 22, 1950—1951.
5. Bek Dionizy, *† Dr. Władysław Florkiewicz*. „Przegląd Zakopiański”, Zakopane, IV, 1902, s. 323—324.
6. Będzikiewicz Sebastian, Stanisław, *Muzeum Tatrzańskie Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem*, „Kurier Zakopiański”, Zakopane, 1892, Nr 2.
7. „Biuletyn Informacyjny Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków” (później) „Biuletyn Informacyjny Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków”, Warszawa, r. 1955, Nr 1, str. 7, str. 10—11, str. 11, Nr 2, str. 2, r. 1956, Nr 3—4, str. 12, str. 16, Nr 5, str. 4, str. 7, str. 15, str. 29, Nr 6, str. 6, str. 24, str. 36, Nr 7, str. 24—25, str. 33, 1957, Nr 10, str. 22—23, Nr 12, str. 19, 24, 36, 52, Nr 14, str. 20, 23, 55, 1960, Nr 30, str. 42—43, 1961, Nr 33, str. 30, Nr 34, str. 17, 41, 42, Nr 36, str. 20, Nr 37, str. 62.
8. Bohuš Ivan, *Na návšteve v Zakopanem*, „Pamiatky a múzeá”, Bratislava, IV, 1955, č. 2, s. 83—85.
9. Bohuš Ivan, *V depozitaroch Muzeum Tatrzańskiego v Zakopanem*. „Muzeum”, 1955, nr 4.
10. Czekanowski Jan, *Refleksje muzeologiczne*, „Nauka Polska”, Warszawa, X, 1929, s. 556—565.
11. (Dąbrowski Zdzisław), *25-lecie Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem*. „Taternik”, Warszawa, R. XXII, 1937/38, z. 6.
12. Dyakowski Bohdan, *Muzeum Tatrzańskie. Dział Przyrodniczy*. Odbitka z „Przeglądu Zakopiańskiego”, Kraków, 1901.
13. Dyakowski Bohdan, *W sprawie Muzeum Tatrzańskiego*, *Przegląd Zakopiański*, Zakopane, V, 1903, Nr 15, s. 109—110.
14. „Gazeta Zakopiańska”, Zakopane, 1921, I, Nr 3, s. 3, Nr 6, s. 3, Nr 8, s. 3, Nr 10, s. 3, 1922, II, Nr 19, s. 3, Nr 23, s. 3, Nr 24, s. 3, Nr 27, s. 3, Nr 30, s. 3, 1923, III, Nr 49, s. 5.
15. „Giewont”, Zakopane, R. I, 1902, Nr 7, s. 11, Nr 8, s. 12, Nr 9, s. 11.
16. „Giewont”, Zakopane, R. I, 1924, s. 29—30.

17. „Głos Zakopiański”, Zakopane, R. II, 1924, Nr 2, s. 4, Nr 3/4, s. 5, Nr 9, s. 3, R. IV, 1926, Nr 12, s. 3, Nr 23, s. 2.
18. (Goetel Walcry), W. G., *Muzeum Tatrzańskie im. dr. T. Chałubińskiego. Z życia instytucji zakopiańskich*. „Wierchy”, Kraków, R. 4, 1926.
19. Grzegorzewski Jan, *Muzeum Tatrzańskie*, „Wędrowiec”, XXI, ser. IV, t. 42—43, s. 674—676, t. 44, s. 689—691.
20. Jostowa Wanda, *Organisationsarbeiten über die Gründung der Freilichtmuseen auf dem Gebiete von Orawa, Podhale und Spisz*. „Ročenka Moravského Musea v Brne”, Brno, 1959, Nr 1.
21. Jostowa Wanda, *Praca nad organizacją Podhalańskiego Parku Skansenowskiego*, „Wierchy”, Kraków, XXVIII, 1959.
22. Jostowa Wanda, *Stan prac oraz założenia metodologiczne Podhalańskiego Parku Etnograficznego*. „Biuletyn Informacyjny Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków”, Warszawa, 1960, Nr 31.
23. *Katalog zbiorów etnograficznych. Muzeum Tatrzańskie im. prof. dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem*. Kraków, 1908.
24. *Katalog zbiorów etnograficznych. Muzeum Tatrzańskie... rec.* „Na ziemi naszej”, I, 1909, Nr 18.
25. Korosadowicz Zbigniew, *Tatry i ich dzieje*, Przewodnik po zbiorach geologicznych Muzeum Tatrzańskiego im. T. Chałubińskiego. Zakopane, 1953.
26. Limanowski Mieczysław, *List otwarty do Przewodniczącego Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem p. dr. Florkiewicza*. „Przegląd Zakopane”, III, 1901, Nr 39, s. 374—377.
27. Lityński Alfred, *Zjazd Muzeów Polskich*, „Zakopane”, Zakopane, VII, 1914, Nr 7.
28. Lutosławska M. J., *Czterdziestolecie Muzeum Tatrzańskiego*. „Tęcza”, Poznań, R. II, 1928, Nr 2.
29. Milewski Witold, *50-lecie Muzeum Tatrzańskiego*. „Wierchy”, Kraków, r. 16, 1938.
30. Milewski Witold, *Dział Turystyczny w Muzeum Tatrzańskim w Zakopanem*, „Jedziemy na FIS”, Warszawa, 1939, Nr 23.
31. Miszewski Piotr, Lubicz, *O zagrożony był poważnej placówki*. „Głos Zakopiański”, Zakopane, R. I, 1923, Nr 10, s. 1—2.
32. Młodziejowski Jerzy, *Muzeum Tatrzańskie*, Odbitka z „Tęczy” Poznań, 1938, Nr 9.
33. *Muzeum Tatrzańskie*, „Biuletyn Oddziału Warszawskiego P.T.T.” (maszynopis powielany), Warszawa, I, 1946, Nr 1.
34. *Muzeum Tatrzańskie*, „Gazeta Podhalańska”, Nowy Targ, R. I, 1913, Nr 45.

35. Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chałubińskiego „Kurier Lwowski”, Lwów, R. VI, 1888, s. 260—261.
36. Muzeum Tatrzańskie, „Kurier Zakopiański”, Zakopane, 1892, Nr 1. s. 2, Nr 4/5, s. 4—5.
37. Muzeum Tatrzańskie, „Kućnica”, Warszawa, I, 1945, Nr 1.
38. Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem, „Muzeum”, Vol. XI, 1958, Nr 3. XI, 1958, Nr 3.
39. Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chałubińskiego. „Nauka Polska”, Warszawa, V. 1925, s. 450.
40. Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chałubińskiego, „Nauka Polska”, Warszawa, VII, 1927, s. 160—161.
41. Muzeum Tatrzańskie, „Przegląd Muzealny”, Poznań, 1920, Nr 4. s. 64.
42. Muzeum Tatrzańskie im. Chałubińskiego, „Taternik”, Kraków, VII, 1913, s. 75.
43. Muzeum Tatrzańskie, „Zakopane”, Zakopane, VI, 1913, Nr 18, s. 2—4.
44. Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem, „Ziemia”, Warszawa, XV, 1930, s. 381—382.
45. Muzeum Tatrzańskie, „Ziemia”, Warszawa, XXX, 1946, 6.
46. Muzeum Tatrzańskie im. dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. Późwienienie kamienia węgielnego pod nowy gmach muzealny w dniu 3 sierpnia 1913, Zakopane.
47. Śmierć dra Władysława Florkiewicza, „Giewont”, Zakopane, 1902, 7.
48. Nuckowski Jan ks., Matpocżłowiek w Zakopanem, „Przegląd Powszechny”, LXXI, 1901, s. 434—442.
49. (Odezwa Muzeum Tatrzańskiego w sprawie funduszów na budowę murowanego gmachu). Od Zarządu Muzeum im. Chałubińskiego w Zakopanem otrzymaliśmy, „Ziemia”, Warszawa, IV, 1913, s. 466—467.
50. Orkan Władysław, O kottunie i kottunach albo o dwóch muzeach w Zakopanem, „Wierchy”, Kraków, II, 1924.
51. Otwarcie Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem, „Ziemia”, Warszawa, VII, 1922, s. 255.
52. Ogród roślin tatrzańskich Instytutu Ochrony Przyrody P. A. N. (przy Muzeum im. T. Chałubińskiego w Zakopanem), Kraków, r. 1955.
53. Otwarcie Muzeum Tatrzańskiego, „Ziemia”, Warszawa, R. XXX, 1946, z. 1/2.
54. Pawlikowski J. G., Reorganizacja Muzeum Tatrzańskiego, „Wierchy”, Kraków, R. I, 1923.
55. (Paryski Witold), Wipar, Muzeum Tatrzańskie, „Biuletyn Oddziału Warszawskiego P. T. T.”, I, 1946, 5/6.
56. Piłsudski Bronisław, W sprawach Muzeum Tatrzańskiego. „Rocznik Podhalański”, Zakopane, I, 1921 s. 147—188.
57. Piłsudski Bronisław, Muzeum Tatrzańskie imienia Dra T. Chału-

- bińskiego w Zakopanem, Zadania i sposoby prowadzenia Działu Ludoznawczego. Kraków, 1915.
58. Prz., O Muzeum Tatrzańskim parę uwag. „Przegląd Zakopiański”, Zakopane, II, 1900, Nr 36, s. 331.
59. „Przegląd Zakopiański”, Zakopane, I, 1899, Nr 3, s. 3, Nr 5, s. 8, Nr 6, s. 7; II, 1900, Nr 43, s. 405; IV, 1902, Nr 14, s. 133, Nr 28, s. 250—251, Nr 35, s. 241, Nr 38, s. 373; R. V, 1903, Nr 4, s. 30, Nr 8, s. 61; R. VII, 1905, Nr 19/20, s. 159, Nr 15, s. 122, Nr 10, s. 75—76.
60. „Przegląd Zdrojowo-Kąpielowy i Przewodnik Turystyczny”, Kraków, XII, 1913, Nr 3, s. 10—11, Nr 9, s. 14—15.
61. Rozmaitości z Przeglądu Zakopiańskiego, „Głos Wolny”, Paryż, 1899, R. I, 5 września, s. 7.
62. Ślósarski Antoni, Muzeum Tatrzańskie imienia Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Kraków, 1891.
63. Starek Edyta, Przewodnik po dziale kultury materialnej Podhala, (Muzeum Tatrzańskie im. T. Chałubińskiego), Zakopane, 1953.
64. Starek Edyta, Muzeum Tatrzańskie im. dra T. Chałubińskiego w Zakopanem, „Lud”, T. XLII, Cz. 2, s. 846—851, Wrocław, 1956.
65. Statut Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego imienia Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. (z r. 1888), Kraków, (druk).
66. Statut Towarzystwa Muzeum Tatrzańskiego imienia Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Kraków, 1897.
67. Statut Towarzystwa Muzeum im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem, Kraków, 1911.
68. Świerż Mieczysław, Muzeum alpejskie w Monachium. (Kilka refleksji). „Taternik”, Kraków, VII, 1913, s. 108—113.
69. Świerż Mieczysław, W sprawie działu taternickiego w Muzeum im. Chałubińskiego, (z dopiskiem redakcji). „Zakopane”, Zakopane, VII, 1914, Nr 16.
70. (Tetmajer Kazimierz), Odezwa, „Zakopane”, Zakopane, VI, 1913, Nr 12.
71. Towarzystwo Muzeum Tatrzańskiego im. dra Chałubińskiego w Zakopanem, „Nauka Polska”, Warszawa, IV, 1923, s. 399.
72. „Towarzystwo „Muzeum Tatrzańskie” im. dr. T. Chałubińskiego w Zakopanem, „Nauka Polska”, Warszawa, VII, 1927, s. 424—425.
73. Towarzystwo „Muzeum Tatrzańskie” im. dr. T. Chałubińskiego w Zakopanem, „Nauka Polska”, Warszawa, XII, 1930, s. 291—292.
74. W. S. S., Muzeum Tatrzańskie im. Tytusa Chałubińskiego, „Przegląd Zakopiański”, Zakopane, II, 1900, Nr 39, s. 368.
75. Wargowski Mieczysław, Muzeum Tatrzańskie im. dra T. Chałubińskiego w Zakopanem, „Kurier Literacko-Naukowy”, dod. IKC, Kraków, VI, 1929, Nr 19.

76. Wesołowski Eugeniusz, (Muzeum Tatrzańskie), „Gazeta Zakopiańska”, Zakopane, I, 1921, Nr 10.
77. Weyberg Zygmunt, *Muzeum Tatrzańskie w chwili obecnej*, „Przegląd Zakopiański”, Zakopane, III, 1901, Nr 35, s. 333–334, Nr 36, s. 344–345.
78. Weyberg Zygmunt, *Muzeum Tatrzańskie im. Chałubińskiego „Wisła”*, Warszawa T. XV, 1901, (przedruk z Kuriera Warszawskiego), 1901, Nr 2, r. 6, s. 613–116.
79. Weyberg Zygmunt, *Towarzystwo Tatrzańskie i Muzeum im. Chałubińskiego w Zakopanem*, (Przedruk z „Wszechświata”, 1901) „Przegląd Zakopiański”, Zakopane, III, 1901, Nr 52, s. 517–519.
80. Weyberg Zygmunt, *Towarzystwo Tatrzańskie i Muzeum im. Chałubińskiego w Zakopanem*, „Przegląd Zakopiański”, Zakopane IV, 1902, Nr 1, s. 5–6, Nr 2, s. 14–15, Nr 3, s. 27–28, Nr 4, s. 37–39, Nr 5, s. 48–49, Nr 6, s. 57–59, Nr 7, s. 78–79.
81. (Wigilew Borys), W., *Muzeum Tatrzańskie*, „Echo Tatrzańskie” Zakopane — Nowy Targ, II, 1919, Nr 6, s. 6.
82. † Władysław Florkiewicz, „Biblioteka Warszawska”, Warszawa, IV, 1902, s. 409–410.
83. Wójcik Zbigniew, *O taternicki dział w Muzeum Tatrzańskim*, „Taternik”, Warszawa, R. 35, 1960, z. 2, s. 30–31.
84. *Wystawa malarstwa na szkle*, Katalog, Zakopane, 1960.
85. „Zakopane”, Czasopismo poświęcone sprawom Zakopanego, Zakopane, I, 1908, Nr 24, s. 10; II, 1909, Nr 19, s. 4, Nr 21, s. 5–6; III, 1910, Nr 15, s. 5–6, Nr 16, s. 2–3, Nr 22, s. 5; IV, 1911, Nr 18, s. 4; Nr 20, s. 3–4; V, 1912, Nr 21, s. 1–2; VI, 1913, Nr 8, s. 4, Nr 9, s. 2, Nr 21, s. 5–6, Nr 23, s. 5–6; VII, 1914, Nr 7, s. 5.
86. Zarząd Muzeum Tatrzańskiego, „Ziemia”, VII, 1922, s. 254.
87. (Zborowski Juliusz), *Badania Naukowe Tatr i Podhala*, „Zakopane”, Warszawa, 1921, Nr 4, kron.
88. (Zborowski Juliusz), *Cenny zapis dla Muzeum Tatrzańskiego*, „Wierchy”, Kraków, R. 22, 1953, s. 234–236.
89. Zborowski Juliusz, *Dworek Moniaków w Zubrzycy Górnej na Orawie własnością Państwa*, „Ziemia”, Warszawa, XXVII, 1937, s. 223.
90. Zborowski Juliusz, *Kronika etnograficzna z Podhala*, „Lud”, XXI, 1922, s. 77–80.
91. (Zborowski Juliusz), (Muzeum Tatrzańskie), „Gazeta Zakopiańska”, Zakopane, R. I., 1921, Nr 2, s. 4, Nr 4, s. 3, Nr 6, s. 3–4, Nr 8, s. 3, Nr 15, s. 3; II, 1922, Nr 16, s. 4, Nr 17, s. 3, Nr 18, s. 2, Nr 19, s. 3, Nr 21, s. 3, Nr 23, s. 3, kron.
92. (Zborowski Juliusz), (Muzeum Tatrzańskie), „Głos Zakopiański”, Zakopane, II, 1924, kron. Nr 2, s. 4, Nr 3/4, s. 5, Nr 6, s. 3, Nr 9/10, s. 5, Nr 11, s. 4, Nr 32, s. 9, Nr 37, s. 4.
93. Zborowski Juliusz, *Muzeum Tatrzańskie i Ochrona Przyrody Tatr*, „Ochrona Przyrody”, Kraków, V. 1925, s. 20–33.
94. Zborowski Juliusz, *Muzeum Tatrzańskie. Rok 1928/1929 i plany na przyszłość*, „Wierchy”, Kraków, R. 7, 1929, s. 154–169.
95. (Zborowski Juliusz), *Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem*, (w działle Kronika Muzealna), „Przemysł, Rzemiosło, Sztuka”, Kraków, IV, 1924, z. 4, s. 98.
96. Zborowski Juliusz, *Muzeum Tatrzańskie*, „Wierchy”, Kraków, R. 5, 1927, s. 185–192.
97. (Zborowski Juliusz), *Muzeum Tatrzańskie im. dra Chałubińskiego*, „Wierchy”, Kraków, II, 1923, s. 288–289.
98. Zborowski Juliusz, *Muzeum Tatrzańskie im. T. Chałubińskiego*, „Taternik”, Kraków, IX, 1922, s. 59–60.
99. Zborowski Juliusz, *Muzeum Tatrzańskie a ochrona przyrody tatrzańskiej*, „Ochrona Przyrody”, Kraków, IV, 1924, s. 127.
100. Zborowski Juliusz, *Muzeum Tatrzańskie i jego współpraca z P. R. O. P.*, Sprawozdanie za czas od 1. VII. 1925 do 10. VI. 1926, „Ochrona Przyrody”, Kraków, VI, 1926, s. 144–145.
101. (Zborowski Juliusz), Z. Z., *Nowy gmach Muzeum Tatrzańskiego*, „Zakopane”, Warszawa, 1921, Nr 3, kron.
102. (Zborowski Juliusz), *Ochrona przyrody a konferencje międzysekcyjne w Zakopanem*, „Ochrona Przyrody”, Kraków, IV, 1924, s. 127.
103. (Zborowski Juliusz), *Odczyt Dra Wład. Szafera*, „Głos Zakopiański”, Zakopane, IV, 1926, 16, s. 2.
104. (Zborowski Juliusz), J. Zb., *Otwarcie Muzeum Tatrzańskiego*, „Gazeta Zakopiańska”, Zakopane, R. II, 1922, Nr 30, s. 3–4.
105. Zborowski Juliusz, *Przegląd Muzealny*, „Ziemia”, Warszawa, XIV, 1929, Nr 8, s. 123–124.
106. Zborowski Juliusz, *Przegląd Muzealny*, „Ziemia”, Warszawa, XIV, 1929, Nr 11, s. 184–185.
107. Zborowski Juliusz, *Przegląd Muzealny*, „Ziemia”, Warszawa, XIV, 1929, Nr 15–16, s. 283.
108. (Zborowski Juliusz), A. B., *Siedziba malarska*, „Przegląd Turystyczny”, Kraków, R. III, 1927, z. 5/6, s. 43–44.
109. (Zborowski Juliusz), *Stacja wysokogórska Muzeum Tatrzańskiego*, „Ziemia”, Warszawa, XIV, 1929, Nr 2, kron.
110. (Zborowski Juliusz), *W sprawie Muzeum Tatrzańskiego*, „Głos Zakopiański”, Zakopane, R. I, 1923, Nr 17, s. 2.
111. (Zborowski Juliusz), *W sprawie ogrodu tatrzańskiego*, „Gazeta Zakopiańska”, R. II, 1922, Nr 24 s. 2.

112. (Zborowski Juliusz), *Zb. Wystawy czasowe Muzeum Tatrzańskie-go*, „Wierchy”, Kraków, R. 22, 1953, s. 236.
113. (Zborowski Juliusz), *Zakopane, Muzeum Tatrzańskie*, Komunikat Związku Muzeów Polskich, „Rzeczy Piękne”, R. 10, 1931, z. 1, 2, 3, s. 3, kron.
114. Zborowski Juliusz, *Z Muzeum Tatrzańskiego*, „Przegląd Turystyczny”, Kraków, III, 1927, z. 5/6, s. 33—35, kron.
115. Zborowski Juliusz, *Z działalności Muzeum Tatrzańskiego im. T. Chałubińskiego w Zakopanem*, „Etnografia Polska”, T. V, 1961.
116. Żelechowski Władysław, *Placówka naukowa u stóp Tatr*, „Orli lot”, Kraków, 1923, s. 139—142.
117. Żychon Józef, Diehl Józef, *Pamięci Bronisławy Dłuskiej*, „Zakopane”, Zakopane, R. XII, (2), 1939, Nr 10, s. 1—3.
118. (Żychon Józef), *Muzeum Tatrzańskie im. Dra T. Chałubińskiego*, „Zakopane”, Zakopane, R. IV, 1911, Nr 20, s. 3.

STEFAN LEW

ETNOGRAFIA W MUZEACH UKRAINY

Poszukiwania za materiałami interesującymi młodego etnografa z Polski na terenie Ukrainy rozpoczęły się dość nieoczekiwanie i atrakcyjnie.

Lwów, taksówka z dworca do hotelu „Inturista”, („To panie dawny George”; uprzejmi lwowianie czują się jakby w obowiązku informować o dawnych, przebrzmiałych nazwach przyjezdnego Polaka). W rejestracji proszą poczekać „odnu minutku”. Wychodzę na przylegający plac. Kieruję się w pierwszą lepszą ulicę, kilka przecznic i przy trzeciej z kolei podnoszę przypadkowo wzrok na okazały narożny portal. Napis na tablicy, przymocowanej do grubej, kutej kraty głosi wszem wobec, że wewnątrz dużego dwupiętrowego, secesyjnego gmachu (dawna siedziba Galicyjskiej Kasy Oszczędności, informowano mnie później) przy Prospekcie Lenina, mieści Ukraińskie Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego. Tak nastąpiło moje pierwsze zetknięcie z muzealnictwem radzieckim i przy tym z ukraińskim muzealnictwem etnograficznym na samym początku.

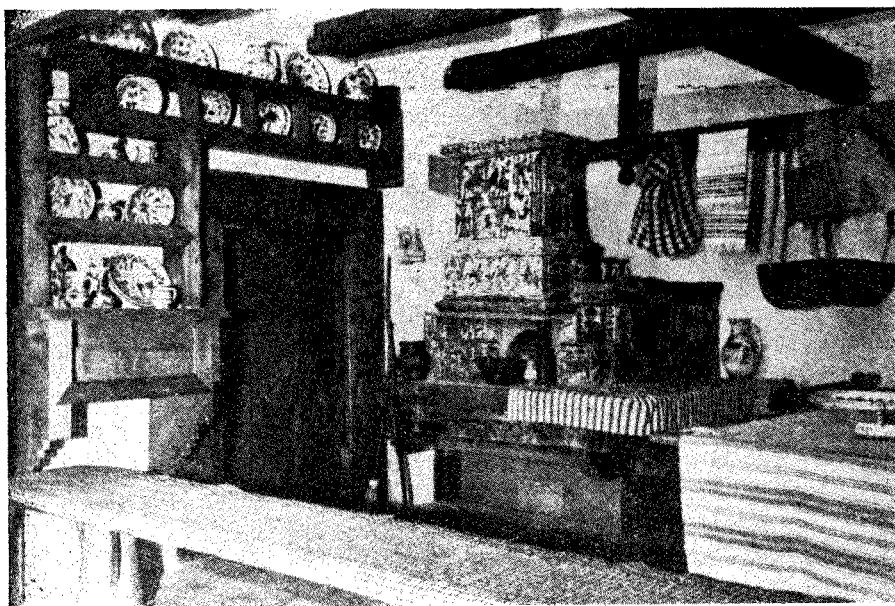
Muzea Ukrainy, podobnie zresztą jak i na całym obszarze ZSRR dzielą się na kilka zasadniczych typów, zależnie od swego charakteru oraz posiadanych i eksponowanych zbiorów. Są to więc Muzea: historyczne, artystyczne, lieracko-pamiętkowe, poświęcone wybitnym postaciom historycznym, przyrodnicze, krajoznawcze i tzw. *zapowiedniki* — pomniki architektury¹.

Muzeom, a może lepiej będzie powiedzieć zbiorom etnograficznym, przypadło w udziale zająć miejsce wśród grupy muzeów artystycznych. Chociaż, jak się później przekonamy, eksponaty etnograficzne znaleźć można i w innego typu muzeach, zwłaszcza w historycznych, jak też w krajoznawczych.

Całą północno-zachodnią¹ Ukrainę² a więc Bojków, Huculów, Podole, Wołyn i Polesie po Prypec z wyłączeniem Kijowszczyzny i Połtawszczyzny, reprezentuje Ukraińskie Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego A.N. U.S.R.R. we Lwowie, zwane dalej Muzeum Etnograficznym we Lwowie. Zważywszy zaś, że poza regionalnym Muzeum Twórczości Ludowej Huculów w Kołomyi, nawet Kijów czy Charków nie posiadają odrębnych muzeów etnograficznych, można śmiało powiedzieć, iż w chwili obecnej Muzeum Etnograficzne we Lwowie jako jedyne reprezentuje ukraiński

folklor i etnografię. Powstało ono w 1951 r. na mocy decyzji Rady Ministrów USRR i KC KP Ukrainy³.

Podstawą stały się połączone zbiory Muzeum Towarzystwa Szewczenki (zał. w 1895 r.) i Miejskiego Muzeum Przemysłowego (zał. z inicjatywy rzemieślników lwowskich w 1873 r.)⁴. Muzeum Towarzystwa Szewczenki, podobnie zresztą jak i późniejsze Ukraińskie Muzeum Narodowe (zał. w 1912 r.)⁵ powstało z inicjatywy i dzięki pracy tak zasłużonych ludzi dla etnografii ukraińskiej i kultury ukraińskiej wogóle, jak I. Franko, F. Koles czy W. Hnatiuk⁶.

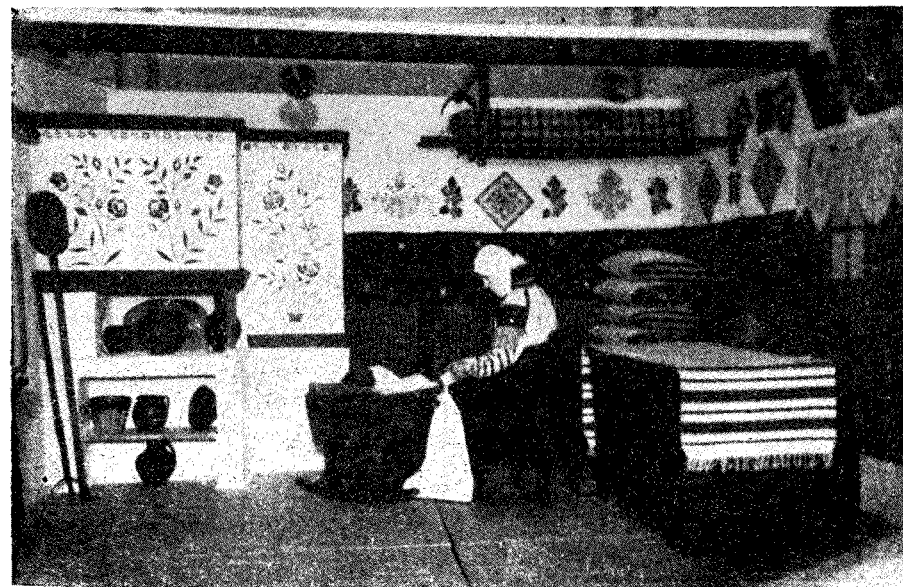

Ryc. 1. Rekonstruowane wnętrze izby huculskiej z okolic Worochty. Ukraińskie Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego we Lwowie. (Fot. ze zbiorów Ukr. Muzeum Etnograf. i Przem. Artyst. we Lwowie).

W wyniku intensywnych prac penetracyjno-badawczych w terenie, prowadzonych w ciągu ostatnich lat przez pracowników Muzeum Etnograficznego we Lwowie, zbiory ogromnie zostały powiększone, tak, że w chwili obecnej sięgają około 70 tys. eksponatów. Stałą ekspozycję ściśle etnograficzną, urządzoną na parterze gmachu, stanowią kultura materialna i sztuka ludowa, a szczególnie bogato reprezentowane zbieractwo, łowiectwo,

rybołówstwo i narzędzia do obróbki surowców, naczynia, stroje i ubiory ludowe, tkaniny wzorzyste i wyszywane, ceramika i artystyczna obróbka metali. Uwagę zwracają unikalne prymitywy z zakresu kultury materialnej, jak czółno-dłubanka z Polesia, a przede wszystkim ogromny dział przebogatej strojów i ubiorów, przy czym reprezentowane są prawie wszystkie regiony kostiumologiczne Zachodniej Ukrainy. Urzekają swym pięknem artystyczne wyroby huculskie: biżuteria metalowa, ceramika, snycerka (naczynia drewniane, skrzynie wianne). Postarano się również odtworzyć wnętrza izb wiejskich z dwu odrębnych regionów: huculskiego i podolskiego (por. ilustr.). Dalszy ciąg ekspozycji stanowią na I i II p. dwie wystawy stałe: 1) ukraińskiego i rosyjskiego rzemiosła artystycznego XVI—XIX w., 2) radzieckiej sztuki ludowej i sztuki stosowanej.

Wystawa sztuki ludowej i sztuki stosowanej radzieckiej Ukrainy to raczej zbiory (szkło, ceramika, tekstylia itp.) reprezentujące osiągnięcia przemysłu radzieckiego, którego wzornictwo czerpie ogromną ilość wątków artystycznych z tradycyjnych motywów ludowych. Tutaj należy podkreślić, że radzieckie wzornictwo przemysłowe jest ściśle powiązane ze sztuką ludową narodów i poszczególnych grup etnicznych. Tak więc muzea, a w tym

Ryc. 2. Rekonstrukcja wnętrza izby podolskiej z okolic Borszczowa. (Fot. jak ryc. 1).

wypadku szczególnie muzea etnograficzne, współdziałają i są silnie powiązane z instytucjami wzornictwa przemysłowego.

We Lwowie z braku katedry czy instytutu etnografii ciężar prac badawczych w tym zakresie spoczywa na barkach Muzeum Etnograficznego. Prace działu naukowego, który z kolei rozpada się jeszcze na oddziały wystaw i oddział magazynów (fondy), oprócz działalności o charakterze ściśle muzealnym (przygotowywanie wystaw, pozyskiwanie nowych eksponatów, opracowywanie zbiorów), koncentrują się również wokół zbierania, opracowywania i publikowania materiałów z zakresu tradycyjnej kultury wiejskiej i współczesnych przemian na wsi w okresie władzy radzieckiej. W zasięgu zainteresowań etnografów radzieckich, a etnografowie lwowscy nie stanowią wyjątku, znajdują się również zagadnienia związane z życiem i kulturą klasy robotniczej. Dla zobrazowania przemian społecznych w opracowaniach bierze się pod uwagę zarówno okres kapitalistyczny jak i epokę władzy radzieckiej. Stan taki wynika raczej z założeń metodologicznych etnografii radzieckiej, włączającej problemy kultury klasy robotniczej w orbitę zainteresowań etnografów, potraktowanej jako jeden z działów kultury ogólnonarcodowej. Z drugiej strony nie wyodrębnia się socjologii jako takiej (brak katedr socjologii na Uniwersytetach), tym samym poszerzona zostaje etnograficzna problematyka badawcza o zagadnienia kulturowe i socjalno-bytowe klasy robotniczej.

W przeciwieństwie do Lwowa, Kijów nie posiada odrębnego muzeum etnograficznego. Niewielkie grupy eksponatów etnograficznych wystawiono w Muzeum Historycznym, gdzie stanowią materiał pomocniczy dla zobrazowania epoki feudalizmu (radła, pługi, brony, stępy i tp.). Tutaj też po raz drugi — pierwszy raz w Muzeum Historycznym we Lwowie — spotkałem odtwarzanie i zestawianie epok historycznych na zasadzie kontrastów. Oto np. sala ekspozycyjna jakby podzielona po przekątnej na dwie części, na dwa światy. W jednym rogu świat zbytku i przepychu — stylowy salon arystokratyczny, w drugim rogu nędza i ubóstwo — odtworzone realistycznie wnętrze izby wiejskiej, to świat chłopów pańszczyźnianego. Przy odtwarzaniu wnętrza izb chłopskich oparto się na materiałach etnograficznych z końca XIX lub początku XX w. Niekiedy jednak zbyt rażąco wypadają zestawienia kontrastów obrazujących różnice klasowe w danej epoce historycznej, w danej formacji społecznej i gdy w Muzeum Historycznym we Lwowie tego rodzaju zestawienia zostały skonstruowane z pewnym umiarem, to do form naturalistycznych zostały sprowadzone w Kijowskim Muzeum Historycznym. Można też mieć pewne zastrzeżenia przy rozpatrywaniu układu ciągu ekspozycyjnego wystaw, gdzie za podstawę bierze się podział według następujących po sobie formacji społecznych, a eksponaty często są mechanicznie włączane w zgóry założone ramy. Przy tego rodzaju układzie, a zwłaszcza wskutek rygorystycznego jego przestrzegania,

wypadają czasami z zasięgu zainteresowań twórców ekspozycji problemy sztuki, a więc stylu i klimatu danej epoki w rozumieniu artystycznym.

Zbiory etnograficzne jako materiał pomocniczy wystawiane są również w muzeach krajoznawczych (krajewiedeczeskie muzeje), w przybliżeniu będących odpowiednikami naszych muzeów regionalnych. Służą tu z reguły do zobrazowania życia chłopstwa okresu przedrewolucyjnego.

Wreszcie rozwinięta sieć muzealnictwa radzieckiego dotarła również do wsi kołchozowych. Siłą rzeczy w muzeach tego typu, w mniejszym lub większym stopniu, zależnie od posiadanych zbiorów posłużono się też eksponatami etnograficznymi. Etnografia podobnie jak w muzeach krajoznawczych, znalazła tu zastosowanie w ciągu ekspozycyjnym poświęconym historii wsi okresu przedrewolucyjnego. Przykładem niech będzie otwarte przed paru laty Muzeum Historii Wsi w Lubeni Wielkiej pod Lwowem⁷.

W tym miejscu chciałbym szczególnie serdecznie podziękować wszystkim kolegom — pracownikom muzeów Lwowa, Kijowa i Moskwy za niezwykle serdeczne przyjęcie i nieszczerzenie czasu przy wprowadzaniu mnie i zapoznawaniu z przebogatymi zbiorami i problemami badawczymi muzealnictwa radzieckiego.

ZBIORY, PRACE NAUKOWO-BADAWCZE I POPULARYZACJA WIEDZY DZIAŁU ETNOGRAFICZNEGO MUZEUM W PRZEMYŚLU W LATACH 1958—1962

W wielodziałowym Muzeum w Przemyśle na czoło wybija się ekspozycja etnograficzna, zarówno rozmiarami jak bogactwem i różnorodnością nagromadzonych obiektów. Zasięg terytorialny ziem, które znalazły się w orbicie zainteresowań Muzeum Przemyskiego mają swoją dawną historię. Muzeum Ziemi Przemyskiej przemianowane później na Muzeum Narodowe Ziemi Przemyskiej, a obecnie (od r. 1950) Muzeum w Przemyśle, powstało z inicjatywy założonego w 1909 roku Towarzystwa Przyjaciół Nauk

Etnografia w owym okresie nie stanowiła zresztą podstawy zbiorów, lecz nie była też całkowitym kopciuszkiem. Dość powiedzieć, że większa część eksponatów, a w niektórych wypadkach i całość kolekcji np. druków na płótnie, desek do druku płótna, ceramiki pisanek czy malarstwa na szkle została skompletowana w tym pierwszym pionierskim okresie, lub w czasie późniejszego rozwoju, kończącego się wybuchem II wojny światowej. W latach 20 i 30-tych powstają w sąsiedztwie nowe placówki muzealne (Rzeszów, Jarosław, Sanok). Niektóre z nich, jak np. Rzeszów, za cel wyraźnie stawiają sobie, obok innych oczywiście działań, szczególnie rozbudowę etnografii. Następuje już wówczas pewien podział kompetencji

terytorialnych, który wyraźnie zaznaczył się po 1945 r. Obecnie w ogólnym zarysie teren pow. przemyskiego, jarosławskiego i lubaczowskiego stanowi bazę penetracji i eksploracji eksponatów etnograficznych oraz prac terenowych i badawczych Muzeum Przemyskiego. Nie znaczy to wcale, że prace naukowo-badawcze prowadzone przez dział etnograficzny sprowadzają się do tego wąskiego kręgu terytorialnego, wręcz przeciwnie, obejmują swym zasięgiem znacznie większy obszar obecnej Rzeszowszczyzny, wkraczając na teren Rzeszowiaków, Lasowiaków, Podgórze czy Bojków.

Muzeum w Jarosławiu, to muzeum historii kultury mieszczańskiej teren pow. jarosławskiego znalazł się więc w ścisłej sferze zainteresowań działu etnograficznego Muzeum w Przemyśle. Doprowadzono poniekąd do dużego zawężenia terytorialnego w porównaniu z okresem poprzednim, co jednak wcale nie wpłynęło ujemnie na samą ekspozycję i jakość zbiorów. Nastąpiło bowiem zawężenie do pewnego określonego regionu etnograficznego, a w pewnym sensie i etnicznego, regionu co prawda o cechach odciętego kadłubka, który przyjęło się ostatnio określać może nieco przydługą nazwą „Dawne pogranicze etniczne polsko-ruśskie”⁸.

Jeśli jednak celowe jest rozgraniczanie terytoriów pod kątem penetracji i eksploracji nastawionej na pozyskiwanie nowych eksponatów, zupełnie niecelowe i błędne wydaje się stwarzanie barier wyznaczających granice zasięgu badań naukowych zespołom czy pojedynczym pracownikom, a takie tendencje niestety czasami są forsowane. Oczywiście nie może być i pod tym względem zupełnej anarchii, gdyż dużą rolę odgrywa tzw. „zamówienie społeczne” czy potrzeby lokalne, dyktujące w pierwszym rzędzie uporządkowanie spraw własnego podwórka. Nie zawsze jednak opracowanie przestrzenne będzie się pokrywać z kompetencjami terytorialnymi danego muzeum, często wykracza poza jego ramy, a już choćby poszukiwanie etnograficznych materiałów porównawczych na terenach sąsiednich jest równie nieodowne. Odbiegłem tu może nieco od zasadniczego tematu, lecz postawienie tego problemu było konieczne przy dalszym omawianiu zagadnień bezpośrednio związanych z działalnością działu etnograficznego Muzeum w Przemyśle, w okresie ostatnich paru lat, przy tym może stanowić przyczynek w toczącej się dyskusji na temat celów i zadań muzealnictwa regionalnego w Polsce.

Ekspozycja i zbiory muzealne. Na czoło prac wewnątrzmuzealnych, wystawienicznych wysunęła się organizacja nowej ekspozycji stałej pod nazwą „Kultura materialna i sztuka wsi regionu przemyskiego”. Organizacja i otwarcie wystawy zbiegła się z obchodami Tysiąclecia Przemysła i Ziemi Przemyskiej w czerwcu 1961 r., przy czym stanowi ona część

ogólnej ekspozycji pod nazwą „X wieków Przemysła”. Wystawa działu etnograficznego, wg scenariusza autora, pomyślana jest jako problemowa, obrazująca wybrane zagadnienia z zakresu kultury materialnej i sztuki ludowej pogranicza polsko-ukraińskiego w południowo-wschodniej Polsce. Wystawa obejmuje zasadniczo 7 głównych zagadnień (podaję wg układu ekspozycyjnego): rybołówstwo, obróbka roślin włóknistych i tkactwo, narzędzia rolnicze, przygotowywanie pożywienia, pszczelarstwo, stroje i ubiory oraz sztuka ludowa. Ekspozycja ponadto bogato uzupełniona jest materiałami ikonograficznymi, kartogramami występowania przestrzennego różnych zjawisk kulturowych na terenach obecnego woj. rzeszowskiego oraz napisami informacyjno-wprowadzającymi. Dużą trudność sprawiało rozmieszczenie odpowiednie eksponatów, wg właściwej kolejności poszczególnych poddziałów kultury materialnej przy istniejących warunkach lokalnych (układ sal). Na podkreślenie zasługuje fakt umieszczenia na wystawie wielu nowych eksponatów, czy to wydobytych z magazynów, czy też świeżo pozyskanych w czasie penetracyjnych badań terenowych (narzędzia rybackie, stroje, warsztat tkacki, narzędzia do obróbki lnu i konopli i inne).

Znaczne postępy poczynione zostały w dziedzinie inwentaryzacji i katalogowania zbiorów. W chwili obecnej zinwentaryzowane są wszystkie eksponaty, prowadzi się natomiast katalogowanie, które zostało wykonane dla około 1/3 zbiorów.

Prace naukowo-badawcze. Wśród indywidualnie prowadzonych prac naukowo-badawczych na czoło wysuwają się badania zmierzające do opracowania budownictwa wiejskiego w dorzeczu górnego i średniego Sanu. Należy liczyć się z tym, że jest to tymczasowy temat roboczy, podobnie i zasięg przestrzenny prowadzonych badań może ulec poszerzeniu względnie przesunięciom. Podkreślić należy, iż mimo stosunkowo dużej ilości materiałów i rozrzuconych publikacji, żaden z regionów etnograficznych czy fizjograficznych Rzeszowszczyzny nie doczekał się jeszcze wyczerpującego opracowania monograficznego w tym względzie. Tu wyłania się problem metodyki opracowywania omawianych zagadnień. Czy brać na warsztat poszczególne grupy etnograficzne lub etniczne, a więc dla przykładu pogranicze polsko-ukraińskie, takie jak Rzeszowiaków, Podgórze itp., czy też kryterium podziału stanowić mają odrębne typy budownictwa, występujące na interesującym nas terytorium. Typy budownictwa nie zawsze pokrywają się z regionami etnograficznymi, natomiast zdradzają dużą więź z regionami fizjograficznymi. Jedynie swego rodzaju osobliwością jest wypadek wyraźnego dysonansu między typem zabudowy a otaczającym środowiskiem geograficznym, mam tu na myśli system budowy (konstrukcja ścian) panujący w okolicy Przemyśla. Otóż rozpatrując konstrukcję ścian budynków we wsiach środkowego biegu Sanu, należy podkreślić ogromną przewagę niezwykle tandetnej na tym terenie kon-

strukeji sumikowo-łątkowej, będącej w zupełnym kontraście z bogactwem budulca (stosunkowo duże zalesienie). Sytuacja byłaby częściowo wytłumaczalna w strefie dawnej twierdzy przemyskiej (granice strefy biegają średnio w promieniu 10—15 km od Przemyśla), gdzie nastąpiło prawie 100% zniszczenie wsi w okresie walk 1914/15. Drugim zaś kataklizmem dziejowym w okresie zaledwie kilkudziesięciu lat była równająca z ziemią całe połacie tych terenów niszczycielska działalność band UPA w latach 1944—1947. Licząc się jednak z dawnymi nawykami ludności nie mogła nastąpić zupełna zmiana upodobań nawet w obliczu konieczności szybkiej i natychmiastowej odbudowy, kosztem gorszej jakości budulca i solidności konstrukcji. Zresztą sami informatorzy — autochtoni (nie zapominajmy, że mamy do czynienia z dużym nasyceniem elementu napływowego po II wojnie światowej), przyznają, że sumik-łątka jest konstrukcją powszechnie stosowaną od tak zwanych „niepamiętnych” czasów. Sytuacja zaczyna ulegać zmianie, gdy przekroczymy na północy prawy dopływ Wiszni rzekę Szkło, zaś na południu środkowy Wiar, prawy dopływ Sanu. W obu wypadkach rozpoczyna się powolna lecz ciągła przewaga zrębówki, która przechodzi do absolutnej przewagi od północnego zachodu na pograniczu z Lasowiakami w rejonie Sieniawy⁹, a od północy na pograniczu administracyjnym rzeszowsko-lubelskim. Na południu konstrukcja zrębowa zaczyna być dominująca na linii Rybotycze — Bircza, zdobywając sobie bezwzględna przewagę w strefie pogranicznej z Bojkowszczyzną. Na zachód przewaga zrębówki rozpoczyna się z linią Bircza — Pruchnik — Jarosław. Zresztą w lapidarny sposób wyraził się informator w jednej z podprzemyskich wsi (Kruhel Wielki): *We wuhlu budujut Mazury, tam pid Babicami, Dubieckom.*

Odrębny problem czekający omówienia, stanowi zasięg przestrzenny i geneza budownictwa przysłupowego i to zarówno tej znanej grupy rzeszowsko-przeworskiej, jak i niewzmiankowanej dotychczas nigdzie grupy w trójkącie Przemyśl — Rybotycze — Dobromil¹⁰. Ostatnie forpocztę budownictwa przysłupowego grupy rzeszowsko-przeworskiej sięgają na południowy wschód w rejon Przeworska i Kańczugi, brak go już pod Dynowem czy Dubieckiem. Zwarty zasięg grupy budownictwa przysłupowego pod Przemyślem da się schematycznie ująć w granicach trójkąta, którego wierzchołki stanowią Przemyśl — Rybotycze — Dobromil, z najlepiej to dziś zachowaną enklawą w Kalwarii Paclawskiej i najbliższej okolicy. Przemysko-rybotycka grupa, (nazwijmy ją tak dla odróżnienia od rzeszowsko-przeworskiej) ma wiele cech wspólnych z tą ostatnią, lecz i różni się pod wieloma względami, których nie sposób omawiać bez przedłożenia materiału ilustracyjnego. Budynek przysłupowy grupy przemysko-rybotyckiej zspolił w sobie wyraźnie cechy dwu a może i więcej odrębnych typów budownictwa. Zaznacza się to szczególnie jaskrawo przy rozpatrywaniu rozplanowania wnętrza. Chałupa jest tu z reguły

slupowa w spółwystępuje z całością budynku, zdarza się jednak, że wystęga z częścią gospodarczą pod wspólnym dachem, przy czym konstrukcja przysłupowej tylko w związku z częścią mieszkalną (sien — izba — alkierz), a nad częścią gospodarczą dach opiera się na ścianach zrębu. Wreszcie nie od rzeczy będzie wspomnieć o bardzo ciekawej informacji, jaką uzyskano w Huwnikach pod Kalwarią Paclawską; wg tejże — miały tu istnieć do czasu I wojny światowej budynki przysłupowe o ścianach ryglowych (piecienka z chrustu oblepiona gliną). Kwestia genezy budownictwa przysłupowego na omawianych terenach jest nadal otwarta i wymagać będzie osobnego omówienia. Osobnego omówienia wymagałby również problem zasięgu niektórych rozplanowań wnętrza chałupy, zwłaszcza z częścią gospodarczą (stajnia, chlew) pod wspólnym dachem. Wspomnę tylko, że w świadomości ludności polskiej wsi nadszańskich kejarzą się one z elementem ruskim.

Prócz prac nad budownictwem wiejskim prowadzone są również badania nad strojem ludowym pogranicza polsko-ukraińskiego w rejonie przemysko-jarosławskim, wzbogacone ostatnio materiałami zebranymi w czasie kwerendy prowadzonej w magazynach i archiwach muzeów lwowskich i kijowskich.

Wreszcie rok rocznie prowadzone są prace badawcze dla potrzeb *Polskiego Atlasu Etnograficznego*, ostatnio nad transportem i komunikacją lądową i niektórymi zagadnieniami innymi.

Popularyzacja wiedzy. W dziedzinie poczyniła popularyzatorskich wymienić można współpracę z prasą lokalną — „Nowinami Rzeszowskimi”, gdzie publikowane są artykuły o charakterze ludoznawczym. Rozwinięta jest również akcja odczytowa, zarówno w Przemyślu i powiecie, jak i w innych miastach oraz wsiach województwa. W Przemyślu stała współpraca nawiązana została z obydwu Bibliotekami Miejską i Powiatową, z Towarzystwem Wiedzy Powszechnej, Ukraińskim Towarzystwem Społeczno-Kulturalnym, Polskim Towarzystwem Turystyczno-Krajoznawczym i Wojewódzkim Ośrodkiem Sportu i Turystyki, w dwu ostatnich — wygłaszane są często prelekcje i pogadanki dla uczestników kursów przewodników turystycznych. W 1961 roku nawiązany został kontakt z Towarzystwem Wiedzy Powszechnej i Referatem Kultury PPRN w Łańcucie, co doprowadziło do wygłoszenia kilku odczytów dla słuchaczy Uniwersytetów Powszechnych we wsiach pow. łańcuckiego. Nie zawsze jednak możliwe jest zorganizowanie prelekcji o tematyce ludoznawczej. Kilka przyczyn składa się na to, m. in. tematyka archeologiczna, lub historyczna znajduje więcej chętnych słuchaczy. Pewną rolę odgrywa pochodzenie społeczne dużej części mieszkańców miast woj. rzeszowskiego wywodzących się ze wsi, którzy wykazują zupełny brak zainteresowań kulturą wsi. Daje się również zauważyć pewne opóźnienie w publikowaniu, a często wręcz zupełny brak wydawnictw etnograficznych o charakterze popularno-nau-

kowym, a zarazem frapujących tematyką. Porównanie np. z naprawdę świetnymi wydawnictwami tego typu z zakresu archeologii, spełniającymi świetnie rolę propagatorów wiedzy o archeologii, zwłaszcza w okresie obchodów Millenium, wypada wybitnie na niekorzyść ludoznawstwa. Dla tego ze wszech miar wydaje się pożyteczna inicjatywa PTL wyrażająca się utworzeniem wydawnictwa „Biblioteka Popularna”. Dalsza kontynuacja i rozszerzanie prac w tym zakresie jest ogromnie pożądane i przyczyni się niewątpliwie do spopularyzowania wiedzy etnograficznej wśród szerszego ogółu. Należy dodać, iż w 1961 roku autor był realizatorem wystawy „Meblarstwo ludowe województwa rzeszowskiego” wg scenariusza prof. dr. R. Reinfussa, zlokalizowanej w Łańcucie, a organizowanej pod patronatem i z funduszy Wydziału Kultury PWRN w Rzeszowie. Wcześniej jeszcze — bo w 1960 roku Polski Związek Wędkarski (Oddział Przemysł) wspólnie z Muzeum w Przemyśle zorganizował wystawę: „Rybackie narzędzia kłusownicze”. Fakt zasługujący na uwagę, gdyż większość eksponatów o charakterze etnograficznym, będących własnością Przemyskiego Oddziału Polskiego Związku Wędkarskiego, dzięki obywatelskiej postawie Zarządu, przekazana została w formie daru do zbiorów działu etnograficznego Muzeum w Przemyśle.

Organiczny związek między nauką a życiem jest naczelną zasadą, która przewija się wśród wszystkich prac podejmowanych przez dział etnograficzny Muzeum w Przemyśle.

Stefan Lew

¹ Miezencewa G. G.: *Muzei Ukrainy*. Izdatelstwo Kijowskiego Uniwersytetu, 1959, s. 158 i n.

² a Fischer A.: *Rusini*. Z. N. im. Ossolińskich Lwów, 1928, s. 5.

³ Op. cit. str. 1.

⁴ Muzei Lwowa. Książkowo — Zurnalne Wydawnictwo, Lwów, s. 22.

⁵ Op. cit. str. 22.

⁶ Papée F.: *Historia miasta Lwowa w zarysie*. Książnica Polska, Lwów-Warszawa, 1924, s. 254.

⁷ Miezencewa G. G. op. cit. str. 129. Fischer A. op. cit. s. 170—171.

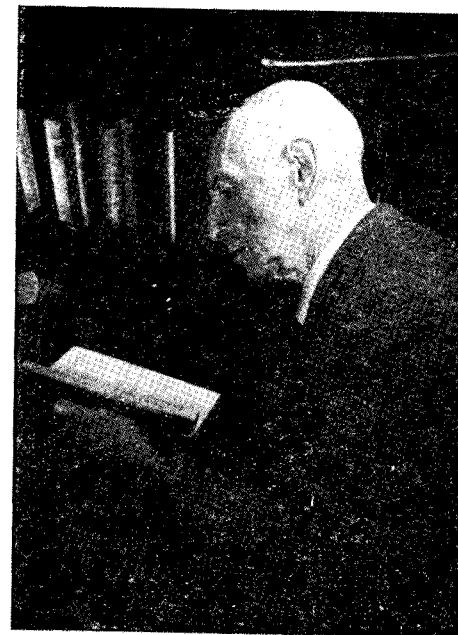
⁸ Muzei Lwowa... s. 37.

⁹ Kotula Fr. — *Z sandomierskiej puszczy* s. 7 kartogram. Wydawnictwo Literackie, Kraków, 1962.

¹⁰ Zasięgi wyznaczam dla łatwiejszej orientacji wg większych miejscowości, chociaż mogą się zdarzyć przez to pewne odchylenia w terenie.

¹¹ Miasto Dobromil obecnie po stronie Radzieckiej, 7 km na wschód od granicy

K R O N I K A

WSPOMNIENIE O ROMANIE HOROSZKIEWICZU

W grudniowy szary dzień 1962 roku odszedł spośród nas Roman Horoszkiewicz, jeden z najruchliwszych ludzi nowej społeczności opolskiej, przydający jej w trudnych powojennych latach niewątpliwie najwięcej rumieńca.

Był niestrudzonym uczestnikiem każdej zespołowej inicjatywy, m. in. współzałożycielem i jednym z pierwszych wiceprezesów Oddziału PTL w Opolu. Żywo reagował na każdy społeczny sukces, schylał się po każdy okrucieństwo narodowej przeszłości, uparcie prowokował nie kończące się dyskusje, od samego 1945 roku stał się nieodłączną postacią każdej ważnej chwili, czy szarego dnia opolskiej ulicy najpierw w żywym marszu, czy później w niezmordowanym kusztowaniu o lasce. Pracownik niejednej